

**FRIHET
JÄMLIKHET
EFFEKTIVITET**

Debatten om lagen om anställningsskydd

Sven Oskarsson

Projektet *Politiska institutioner och strategiskt agerande* (PISA) syftar till att öka vår kunskap om det moderna styrelseskicket. Den teoretiska utgångspunkten är att politiska institutioner formar olika aktörers möjligheter att utöva inflytande och tillvarata sina intressen. En viktig empirisk utgångspunkt är att svensk politik inte längre kan beskrivas som en kombination av parlamentarism och korporativism – den institutionella legering som i detta avseende var liktydig med den svenska modellen. Hur det nya styrelseskicket bäst kan karakteriseras är emellertid ännu en öppen fråga. Tidigare forskning har visat att korporativismen har minskat i betydelse. Den ofta framförda tanken att lobbying och andra former av informell och mindre rutiniserad maktutövning har trätt i dess ställe, bör tills vidare enbart uppfattas som ett slags arbetshypotes.

PISA-projektet initierades hösten 1994 med hjälp av ett planeringsanslag från *Riksbankens Jubileumsfond*. Projektet bedrivs sedan 1995 med ekonomiskt stöd från Riksbankens Jubileumsfond (huvudansvarig Jörgen Hermansson), *Arbetslivsfonden* (PerOla Öberg) och *Kommunikationsforskningsberedningen* (Torsten Svensson).

I PISA:s rapportserie publiceras projektets arbetspapper och vissa mindre delrapporter. Som brukligt är i vetenskapliga sammanhang är författarna till de enskilda rapporterna själva ansvariga för innehållet.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	Inledning	2
1.1	Syfte	2
1.2	Metod och avgränsningar	3
2	Frihet, jämlikhet och effektivitet	4
3	Arbetsrätten – en kort orientering	6
4	Historisk utveckling	8
4.1	Paragraf 32	8
4.2	Anställningsskyddets utveckling fram till 70-talet	9
4.2.1	Den privata sektorn	10
4.2.2	Den offentliga sektorn	11
5	1973 – LAS införs	12
5.1	Frågan väcks	12
5.2	Utredningsförslaget	12
5.3	Ståndpunkter och argument – riksdagspartierna	15
5.3.1	Socialdemokraterna	15
5.3.2	Centern, folkpartiet och moderaterna	16
5.3.3	VPK	18
5.4	Ståndpunkter och argument - de fackliga organisationerna	19
5.4.1	LO, TCO och SACO	19
5.4.2	SAF	20
5.5	Analys av 1973 års reform	21
6	1993 – Den borgerliga reformen	24

6.1	1982 års LAS	24
6.2	Frågan väcks på nytt	24
6.3	Ståndpunkter och argument	25
6.3.1	Den borgerliga regeringen	25
6.3.2	Socialdemokraterna	27
6.4	Analys av 1993 års reform	28
7	1996 – Den socialdemokratiska reformen	30
7.1	Det socialdemokratiska initiativet	30
7.2	Ståndpunkter och argument – riksdagspartierna	30
7.2.1	Socialdemokraterna	31
7.2.2	Folkpartiet och kristdemokraterna	33
7.2.3	Moderaterna	34
7.2.4	Vänsterpartiet	35
7.2.5	Miljöpartiet	36
7.3	Ståndpunkter och argument - de fackliga organisationerna	37
7.3.1	LO	37
7.3.2	TCO	38
7.3.3	SACO	39
7.3.4	SAF	40
7.4	Analys av 1996 års reform	41
8	Sammanfattning	44
9	Referenser	47

1 INLEDNING

1.1 Syfte

Den fråga som under senare år fått känslorna att svalla mest i svensk politisk debatt är reformeringen av arbetsrätten, och då speciellt anställningsskyddet. Både mellan blocken och inom arbetarrörelsen har det flera gånger blåsts till strid och tongångarna har varit minst sagt hårda.

Dessa försök till av- eller omreglering av anställningsskyddet är inga separata företeelser. Såväl inom arbetsmarknadspolitiken i stort som inom övriga politiska sektorer har en avregleringsvåg sköljt fram under det senaste decenniet - arbetslöshetsförsäkringen har reformerats, kredit- och valutamarknaderna har släppts fria, skolan har kommunaliserats och skolpeng införts, ett nytt pensionssystem är i vardande. Det är inte heller så, att det är den borgerliga fyrpartiregeringen som ensam stått för denna reformlusta, utan socialdemokraterna har i flera fall varit pådrivande. Detta gäller inte minst reformeringen av anställningsskyddet.

Lagen om anställningsskydd var tillsammans med medbestämmandelagen den viktigaste av de lagar som stiftades under 70-talets socialdemokratiska arbetsrättsoffensiv. 1993 genomförde den dåvarande regeringen Bildt stora förändringar i LAS. När socialdemokraterna hösten 1994 återtog regeringsmakten, var en av deras första åtgärder att återställa anställningsskyddet. Samtidigt gjorde man dock klart, att man hade för avsikt att själv reformera LAS. Hösten 1996 förändrades återigen anställningsskyddet under högljudda protester från fackföreningsrörelsen.

Syftet med den här uppsatsen är att undersöka om den av- eller omreglering av lagen om anställningsskydd som skett under 1990-talet är ett uttryck för ett ideologiskt skifte inom svensk politik. Även om ståndpunkter och argument hos ett flertal aktörer ska redovisas, ligger ändå tyngdpunkten på det socialdemokratiska partiet. Detta har sin naturliga förklaring i att socialdemokraterna under lång tid haft, fortfarande har och med stor sannolikhet - åtminstone i den närmaste framtiden - kommer att ha en ledande ställning i det svenska politiska livet.

1.2 Metod och avgränsningar

Denna eventuella ideologiska nyorienteringen ska fångas in genom att undersöka om de ståndpunkter och argument, som fördes fram vid införandet av LAS 1973 förändrats när lagen stöpts om under 90-talet.

Uppgiften kräver en del avgränsningar. Jag har därför valt att undersöka ett begränsat antal, men i gengäld desto mer centrala aktörer, nämligen riksdagspartierna och de stora fackliga organisationerna LO, TCO, SACO och SAF. Eftersom detta ändå blir närmare tio aktörer kommer jag att, när ståndpunkter och argument sammanfaller, redovisa en del av dem gemensamt.

Det finns givetvis ett väldigt material att ta del av här. Jag har dock begränsat mig till det offentliga trycket. För att spegla de fackliga organisationerna har jag använt remissvar till utredningar och propositioner.

En annan avgränsning ligger i det perspektiv jag valt att anlägga i min analys av debattgenomgången. Aktörernas ståndpunkter och argument kommer att jämföras, såväl mellan varandra som över tid, med hjälp av några centrala begrepp. Dessa är synen på frihet och frihetens förhållande till jämlikhet och effektivitet. Min ursprungliga tanke var att också ta med medbestämmandereformen i min undersökning och lägga in en demokratiaspekt och se på hur aktörerna förhåller sig till en samhällscentrerad respektive en individcentrerad demokratisyn.¹ Jag är övertygad om att man då skulle kunna se hur idealet svängt från en mer samhällscentrerad tolkning av demokratin mot en mer individcentrerad. Här stöter man dock på vissa problem. Först och främst är det en fråga om tid och utrymme. Dessutom dyker ett materialproblem upp. När arbetsrätten har reformerats under 90-talet har det främst rört sig om förändringar i LAS. Den borgerliga regeringen hade för avsikt att också göra en översyn av MBL men åkte ut ur regeringskansliet innan man hann göra slag i saken. Emellertid innehåller också LAS vissa delar som kan analyseras ur ett demokratiperspektiv. Det gäller här regler om varsel- och överläggningsplikt. Dessa hör dock till de mer perifera delarna av lagen och de hamnade i skuggan av MBL när denna införts två år efter LAS. Dessutom är det så att det inte blev aktuellt att röra varsel- och överläggningsreglerna när man 1993 respektive 1996 förändrade LAS. Av denna anledning har jag lämnat demokratiaspekten åt sidan.

---

¹ Se här SOU 1990:44 *Maktutredningens huvudrapport*, s.12-16

2 FRIHET, JÄMLIKHET OCH EFFEKTIVITET

Förenklat uttryckt kan man tänka sig tre olika scenarier som föranlett reformeringen av LAS. Avregleringen kan vara resultatet av ett ideologiskt skifte hos aktörerna - antingen på bred front, eller hos de mest centrala aktörerna, speciellt då socialdemokraterna. En annan möjlighet är att de drivande faktorerna är omvärldsförändringar, delvis utanför aktörernas kontroll. Under trycket av de rådande omständigheterna - hög arbetslöshet, EU-anslutning, framväxt av ny teknik o.s.v. - kan aktörerna känna sig tvungna att anpassa regelverket utan att för den skull ha övergett sina grundläggande värderingar. Man kan också tänka sig en kombination av de båda på så sätt att omvärldsförändringarna lett till ett skifte - över hela fältet eller hos enstaka centrala aktörer - inte bara av politikens medel utan också av målen.

För att kunna jämföra de olika aktörernas ståndpunkter och argument för och emot lagförslagen och se eventuella förändringar över tid krävs någon form av analysredskap. Jag kommer att utgå från den grundläggande distinktion i synen på frihet som främst förknippas med Isaiah Berlin.

Den bärande tanken hos Berlin är att det genom historien funnits två olika frihetsbegrepp: negativ frihet och positiv frihet.² Med negativ frihet menade han "det område inom vilket en människa kan handla ohindrad av andra." Jag är negativt fri "i den mån ingen människa eller grupp av människor lägger sig i mina förehavanden."³

Med positiv frihet menade Berlin

att vara sin egen herre. Jag vill att mitt liv och mina beslut ska bero på mig själv, inte på yttre krafter av något slag. Jag vill vara verktyget för mina egna, inte för andra människors viljeakter. Jag vill vara ett subjekt, inte ett objekt, i mitt handlande styras av skäl och medvetna syften, som är mina egna, inte av orsaker som påverkar mig så att säga utifrån.⁴

Berlin uttryckte också skillnaden så att negativ frihet är "frihet från" medan positiv frihet är "frihet till".

Leif Lewin använder denna distinktion - som han kallar ett socialistiskt respektive ett liberalt frihetsbegrepp - när han tolkar huvudlinjerna i svensk politisk debatt fram till 60-talets slut: "socialdemokraterna kräver lika frihet

---

² Berlins tankegång utvecklades i ett föredrag 1958 och finns tryckt i Berlin, Isaiah, *Fyra essäer om frihet*, (Sthlm, 1984). För en kritik av Berlins distinktion se MacCallum, George, "Negativ och positiv frihet" i MacCallum, George, m.fl., *Idéer om frihet*, (Sthlm, 1990).

³ Berlin, s. 133

⁴ Ibid., s. 142

för alla, 'jämlighet i frihet', något som förutsätter att man med hjälp av statens tvångsmakt genomför strukturförändringar i samhället. I denna syn på omfattningen av statens makt [...] går den ideologiska skiljelinjen mellan socialism och liberalism."⁵ Lewins socialistiska frihetsbegrepp är här detsamma som Berlins positiva frihet - frihet till eller genom staten.

De båda frihetsbegreppen är också nära sammankopplade med två andra centrala begrepp i den politiska idévärlden, nämligen jämlighet och effektivitet. I den socialistiska synen föreligger ett harmoniskt förhållande mellan de tre värdena frihet, jämlighet och effektivitet. Aktiv utjämningspolitik gör att alla kan få en grundläggande trygghet. Denna trygghet borgar för individens möjlighet eller frihet att utvecklas och nå sin fulla potential. Att på detta sätt effektivt utnyttja de mänskliga resurserna kommer i slutändan hela samhället till gagn.

I den liberala världen, däremot, är förhållandet mellan de tre begreppen betydligt mer problematiskt. Alla försök till utjämning människor emellan leder ofelbart till att man måste tumma på individens frihet. Dessutom behöver marknaden fritt spelrum för att den ekonomiska utvecklingen ska stimuleras.⁶

Med hjälp av dessa idealtyper - det socialistiska respektive det liberala frihetsbegreppet och deras förhållande till jämlighet och effektivitet - ska de olika aktörernas ståndpunkter och argumentering jämföras, såväl mellan varandra som över tid. Förespråkarna för ett positivt frihetsbegrepp menar att större frihet för individen leder till en ökad samhällseffektivitet. Samma argumentering kan också hänföras den negativa frihetens banérförare. Skillnaden ligger i att den positiva friheten här ska uppnås genom krav på jämlighetssträvande reglering medan den negativa friheten istället förutsätter färre och/eller mindre omfattande regler.

Man får då tänka sig att de renodlingar av de bägge begreppen jag ovan beskrivit utgör ändpunkterna på en kontinuerlig skala. Aktörerna behöver då inte kategoriskt hänföras till den ena eller andra sfären utan man kan istället tala i termer av mer eller mindre liberal respektive socialistisk, eller rörelse i riktning mot respektive syn på frihet.

---

⁵Lewin, Leif, *Planhushållningsdebatten* (1967), 3. uppl. (Sthlm, 1970), s. 77

⁶Svensson, Torsten, "Avregleringens politik", stencil, (Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala, 1997), s. 12

3 ARBETSRÄTTEN – EN KORT ORIENTERING

Anställningsskyddet ska här kort förklaras och sättas i relation till den övriga arbetsrätten. Till arbetsrätten hör de regler som styr förhållandet mellan arbetstagare och arbetsgivare samt förhållandet mellan arbetstagarorganisation och arbetsgivare/arbetsgivarorganisation.⁷ Utgångspunkten för de arbetsrättsliga reglerna är det enskilda anställningsavtalet genom vilket arbetsgivaren tillägnar sig rätt till arbetstagarens arbetsprestation, rätt att bestämma prestationens omfattning och innehåll och rätt att tillgodogöra sig dess resultat. Denna allmänna rättsgrundsats, som aldrig direkt uttryckts i lag, brukar kallas arbetsgivarens företags- och arbetsledningsrätt. Arbetsgivarens långtgående rättigheter har dock under årens lopp kringskurits och omgärdats av ett omfattande arbetsrättsligt system bestående av lagar och avtal. När en person tar anställning blir han vanligtvis bunden av ett kollektivavtal, som är den fackliga formen för arbetslivets reglering. Den politiska formen för arbetslivets reglering, och ur rättskällehänseende i högre rang stående än kollektivavtal, är lagstiftning. Denna kan dock vara antingen tvingande eller dispositiv. Tvingande lagregler kan inte sättas ur spel medan dispositiva lagregler tillämpas endast så länge parterna på arbetsmarknaden ej avtalat om annat. Inom den arbetsrättsliga regleringen är dispositiv lagstiftning vanligt förekommande.

Schematiskt kan arbetsrätten delas in i fyra större regelkomplex.⁸ Dessa fyra rör i tur och ordning:

Anställningen

Ex. regler om anställningsskydd, jämställdhet och skydd mot etnisk diskriminering

Arbetsmiljön

Ex. regler om arbetarskydd, rehabilitering och arbetstid

Ledigheter

Ex. regler om semester, vård av barn och studier

---

⁷ För följande genomgång se Flodgren, Boel och Hydén, Håkan, *Arbetsrättens grunder* (1982), 3. uppl. (Malmö, 1994), ss. 19 ff. och 77-92, och Iseskog, Tommy, *Introduktion till arbetsrätten* (1994), 4. uppl. (Sthlm, 1996), s. 5-42

⁸ Det ska dock med en gång poängteras att de olika lagarna och reglerna tangerar och överlappar varandra så att de i slutändan bildar ett helt system. Uppdelningen här är givetvis att göra våld på verkligheten, men samtidigt nödvändig för att skapa någon sorts överblick.

Den kollektiva arbetsrätten

Ex. regler om medbestämmande, facklig förtroendeman och anställningsfrämjande åtgärder

Lagen om anställningsskydd (LAS), som tillsammans med lagen om medbestämmande i arbetslivet (MBL) är den tyngsta och mest omdebatterade av den våg av arbetsrättsliga lagar som stiftades under 70-talet, infördes 1974. Lagen koncentrerar sig kring två huvudfrågor. För det första reglerar lagen anställningsform - d.v.s. om anställningen gäller tillsvidare (fast anställning i dagligt tal) eller är tidsbegränsad. Här ingår frågor om under vilka villkor visstids- och provanställningar får förekomma, regler om vikariat o.s.v. För det andra reglerar LAS under vilka förutsättningar som anställningsavtalet får upphöra. Som namnet på lagen antyder ger den skydd för redan anställda men inga rättigheter till arbete för arbetslösa.⁹ Exempel på regler i denna del av lagen är kravet på saklig grund vid uppsägning respektive avsked, turordningsregler, omplaceringsskyldighet och företrädesrätt vid återanställning.¹⁰

Det är nu dags att ge sig i kast med källorna för att blottlägga striderna kring en under senare år mycket het fråga. Först bara en kort genomgång av anställningsskyddets utveckling fram till 70-talets inledning.

---

⁹ Regeln om företrädesrätt vid återanställningar är kopplad till den tidigare anställningen och inte till den eventuella arbetslösheten.

¹⁰ En mer noggrann genomgång av vad dessa regler innebär får vänta tills den empiriska undersökning.

4 HISTORISK UTVECKLING

4.1 Paragraf 32

Den moderna arbetsrättens framväxt hänger nära samman med industrialiseringen och framväxten av fackföreningsrörelsen under slutet av 1800-talet.¹¹ En naturlig utgångspunkt för beskrivningen av hur anställningsskyddet vuxit fram till dagens omfattande reglering är året 1864. Näringsfrihetsförordningen som då infördes betecknade slutpunkten i raseringen av den gamla skråordningen med en starkt patriarkaliskt arbetsrättslig reglering. Istället erkändes principen om det fria arbetsavtalet. Enligt den förhärskande liberala ideologin skulle arbetsmarknaden, som alla andra marknader, styras av tillgång och efterfrågan.

Som en reaktion mot det godtycke och den regellöshet som följde i förordningens spår började arbetarna sluta sig samman i fackföreningar för att med en enad front, och strejken som främsta vapen, kunna sätta kraft bakom sina krav. Inför hotet om en allt starkare fackföreningsrörelse såg sig arbetsgivarna nödsakade att själva gå samman. Sedan LO bildats 1898, bildade arbetsgivarna sin huvudorganisation, SAF, 1902.

Till en början hade fackföreningsrörelsen nog med att kämpa för sin existens. Det främsta målet var att förmå arbetsgivarna att erkänna ett kollektivavtalssystem och därmed förenings- och förhandlingsrätten - alltså en rättighet för arbetarna att låta sig företrädas av sin organisation i förhandlingar med arbetsgivaren och en garanti mot repressalier på grund av fackföreningsmedlemskap. I och med att fackföreningsrörelsen växte i styrka under början av 1900-talet öppnades vägen till en uppgörelse mellan de båda parterna på arbetsmarknaden. 1906 ingicks den så kallade decemberkompromissen mellan LO och SAF som skulle komma att få stor betydelse för den fortsatta arbetsrättsliga utvecklingen. Kompromissen kan karaktäriseras som ett byte, där arbetsgiversidan erkände förenings- och förhandlingsrätten mot att arbetstagarsidan godtog att §32 i SAFs stadgar skulle skrivas in i alla kollektivavtal. Detta innebar att arbetsgivarna hade rätt *att leda och fördela arbetet och att fritt anställa och avskeda arbetstagare*. Samtidigt som §32 i sig betydde att det fria arbetsavtalet kodifierades så innebar erkännandet av föreningsrätten ett första steg mot dagens

---

¹¹ För följande genomgång se Flodgren och Hydén, s. 11 ff.; Adlercreutz, Axel, *Svensk Arbetsrätt* (1968), 8. uppl. (Sthlm, 1991), s. 13-24; Geijer, Lennart, "Den äldre arbetsrättens utveckling", i *Arbetsrättens utveckling*, ed. Anders Broström (Sthlm, 1983), s. 1-15; Åmark, Klas, "Sammanhållning och intressepolitik", i *Socialdemokratins samhälle 1889-1989*, ed. Klas Åmark (Sthlm, 1989)

arbetsrättsliga regler. Ingen arbetare skulle längre behöva bli avskedad enbart till följd av att han var organiserad.

De bägge satserna i §32 utgjorde i all sin enkelhet också en effektiv hämsko mot alla försök från arbetstagarnas sida att, vare sig lagstiftnings- eller avtalsvägen, nå fram till en arbetsrättslig reglering. Hur man ändå delvis lyckades att beskära arbetsgivarnas frihet, även före 1970-talets arbetsrättsliga lagstiftning, ska jag beskriva nedan.¹²

Arbetsgivarnas rätt att leda och fördela arbetet har endast vid enstaka tillfällen öppet utmanats av fackföreningsrörelsen. Under 1960-talet inträffade dock en förändring och krav restes - och då inte bara från fackföreningshåll - på medbestämmande i arbetslivet. Det hela utmynnade i lagen om styrelserepresentation (1976) och MBL (1976). Kring den andra principen, däremot, - rätten att fritt anställa och avskeda arbetstagare - har striden ofta stått hård, och då speciellt vad avser rätten att avskeda. Man kan här göra en distinktion mellan arbete och arbetskraft.¹³ Arbetskraft är en vara som köps och säljs på en marknad och när transaktionen är färdig kan själva arbetet börja. Den svenska fackföreningsrörelsen såg från början som sin uppgift att förbättra villkoren vid arbetskraftsförsäljningen, medan man lämnade makten över arbetet därhän.

4.2 Anställningsskyddets utveckling fram till 70-talet

Från det att decemberkompromissen slöts 1906 tills lagen om anställningsskydd infördes 1974 saknades i stort lagstiftning på området.¹⁴ Detta innebar dock inte att arbetsgivarnas rätt att fritt anställa och avskeda arbetarna fick bestå ograverad fram till 70-talet. Genom avtal mellan

---

¹² Jag kommer då endast att redogöra för anställningsskyddets förändringar fram till 70-talets början - alltså den delen av §32 som gäller rätten att fritt anställa och avskeda arbetstagarna. Den andra delen av §32 bildar utgångspunkt för en annan linje i den arbetsrättsliga utvecklingen som såsmåningom ledde fram till införandet av MBL. Hur detta gick till har beskrivits och analyserats av ett flertal forskare, se t.ex. Axel Hadenius PARA-bok *Medbestämmandereformen*

¹³ Åmark

¹⁴ Detta gäller den privata sektorn. Vissa undantag finns dock, t.ex. lagen (1936:506) om förenings- och förhandlingsrätt, lagen (1939:27) om förbud mot arbetstagares avskedande med anledning av värnpliktstjänstgöring och lagen (1945:844) om förbud mot avskedande i anledning av äktenskap eller havandeskap. Av dessa var dock den första ett sätt att ge de nybildade centralorganisationerna för tjänstemännen (DACO och TCO) samma rättigheter som LO fått redan 1906 medan värnpliktslagen snarast syftade till att stärka försvarsviljan. Jag återkommer nedan till de provisoriska anställningsskyddslagar som infördes 1971.

arbetsmarknadens parter växte såsmåningom ett visst skydd fram. Jag ska här kommentera några av de viktigaste händelserna.¹⁵

4.2.1 Den privata sektorn

De flertaliga striderna på arbetsmarknaden under 1930-talet ledde till att staten började överväga lagstiftning på området. Arbetsgivarsidan hade tidigare, då regeringsmakten fortfarande mestadels låg utanför socialdemokratins räckhåll, varit öppen för att reglera arbetsmarknaden lagstiftningsvägen. LO, däremot, motsatte sig dock detta och förespråkade avtalsvägen. I och med att socialdemokraterna allt mer befäste sin regeringsställning under 1930-talet förändrades förutsättningarna. SAF började nu istället frukta staten medan arbetstagarsidan ännu inte vågade hoppas på den. Det hela ledde till att parterna sinsemellan kom överens om Saltsjöbadsavtalet 1938 utan statlig inblandning. När det gäller anställningsskyddet innebar avtalet att arbetsgivarna före uppsägning skulle varsla och samråda med facket och, om facket så ville, låta åtgärden bli föremål för arbetsmarknadsnämndens - nyinrättad nämnd, sammansatt av parterna - bedömning. Nämnden hade dock inga sanktionsmöjligheter.

1946 års företagsnämndsavtal innebar för LO-anslutnas del en viss rätt till återanställning efter uppsägning eller permittering. Kom frågan om nyanställning upp inom fyra månader skulle nämnden uttala sig om vilka arbetare som skulle återtas.

När huvudavtalet reviderades 1964 genomfördes ett par förändringar. Arbetsmarknadsnämnden fick möjlighet att utdöma skadestånd i de fall saklig grund för uppsägning inte förelåg och förbunden rekommenderades att sluta avtal om 14 dagars uppsägningstid.

Tjänstemännen på den privata sektorn hade avtalsvägen genom årens lopp lyckats nå fram till förmånligare uppsägningstider - mellan en och sex månader. Dessutom fanns vissa turordningsregler vid uppsägning. Duglighet prioriterades - vid lika duglighet skulle hänsyn tas till anställningstidens längd och försörjningsplikt.

---

¹⁵ För följande redogörelse se Schiller, Bernt, "Tiden fram till 1970", i *Arbetsrättens utveckling*, ed, Anders Broström (Sthlm, 1983), s. 16-33; Hellberg, Inga och Vrethem, Mats, *Lagen om anställningsskydd*, LAS-projektets rapporter, nr. 1, (Sociologiska institutionen i Göteborg, 1978), s. 1 ff.; Hellberg, Inga och Vrethem, Mats, *Lagen om anställningsskydd. Tillkomst och tillämpning.*, (Göteborg, 1982), s. 7 ff.

4.2.2 Den offentliga sektorn

Anställningsförhållandena inom den offentliga sektorn reglerades dels genom lagar och förordningar, dels genom kollektivavtal. Generellt gällde ett bättre anställningsskydd inom den offentliga sektorn jämfört med den privata. Särskilt gällde detta tjänstemännen, vilka kunde sägas upp endast under förutsättning av uppenbar olämplighet för tjänsten.

Det kan sammanfattningsvis konstateras att utgångsläget inför 70-talets lagstiftning inte var fullständigt oreglerade anställningsförhållanden. Arbetsgivarnas rätt att fritt anställa och avskeda arbetarna hade beskrivits. Dock innebar 1974 års lag om anställningsskydd ett trendbrott. Dels gick man nu lagstiftningsvägen, dels innebar lagen, som vi snart ska se, betydligt mer långtgående inskränkningar för arbetsgivarna och samtidigt ett mer heltäckande skydd för arbetstagarna.

5 1973 - LAS INFÖRS

5.1 Frågan väcks

I december 1969 tillsattes så en utredning rörande ökad anställningstrygghet och vidgad behörighet för arbetsdomstolen. I direktiven pekade regeringen på att de senaste årens snabba strukturomvandlingar i svenskt näringsliv lett till stora problem för vissa grupper av arbetstagare, särskilt de äldre. Till följd av detta såg man det "som angeläget att en allsidig undersökning görs av anställningstryggheten med tonvikten lagd på frågan, om det stöd som utgår till äldre arbetskraft vid arbetslöshet behöver kompletteras med lagstadgad trygghet i anställning."¹⁶

Svårigheterna för den äldre arbetskraften ansågs dock så akuta att utredningsförslaget inte kunde inväntas.¹⁷ Inom inrikesdepartementet utarbetades därför parallellt en promemoria med förslag till lagstiftning om de äldres anställningstrygghet - de så kallade äldrelagarna. Med promemorian som stöd lade regeringen under våren 1971 fram en proposition med förslag till bestämmelser om uppsägningstider, permitteringar och rätt till återanställning för arbetstagare över 45 år.

Propositionen gick igenom riksdagsbehandlingen och lagen trädde i kraft den 1 juli 1971 och varade i tre år varefter den ersattes av lagen om anställningsskydd den 1 juli 1974.

5.2 Utredningsförslaget

I januari 1973 kom så utredningens betänkande med förslag till lag om anställningsskydd.¹⁸ 1971 års provisoriska lagstiftning föreslogs ersättas av en betydligt utvidgad lag. Utvidgningen bestod dels i att den nya lagen skulle omfatta samtliga arbetstagare och inte bara de över 45 år, och dels i att anställningsskyddet reglerades i klart större omfattning.

I fråga om anställningsform intog utredningsbetänkandet en bestämd ståndpunkt. Huvudbestämmelsen skulle vara att en anställning var tillsvidare, om inte annat avtalats. Avtal för viss tid fick endast träffas om det föranleddes av arbetsuppgifternas särskilda beskaffenhet eller stod i

---

¹⁶ SOU 1973:7 *Trygghet i anställningen*, s. 26

¹⁷ Följande stycken bygger på Hellberg och Vrethem (1978), s. 6 ff.

¹⁸ För en sammanfattning av betänkandet se SOU 1973:7, s. 9 ff. och Prop. 1973:129, s. 58-85. Såväl utredningsbetänkandet som den påföljande propositionen innehöll även förslag till lag om vissa anställningsfrämjande åtgärder. Detta förslag kommer fortsättningsvis inte att redovisas.

överensstämmelse med sedvänja inom branschen. Enligt utredningsförslaget skulle alltså ingen lagstadgad rätt till tidsbegränsade anställningar ges utan dessa fick avklaras genom partsöverenskommelser och då under vissa bestämda förutsättningar. Anledningen till denna avvisande inställning gentemot tidsbegränsade anställningar var, ansåg man, en naturlig följd av att anställningsskyddet här inte kunde bli lika långtgående som vid tillsvidareanställningar. Det skydd som förslags var främst olika regler som kringskar arbetsgivarnas fria uppsägningsrätt. En tidsbegränsad anställning innebär dock att uppsägning inte kan komma i fråga.¹⁹

Att en anställning om inte annat avtalades skulle gälla tillsvidare var lagens ena huvudregel. Den andra syftade till att skydda arbetstagarna mot obefogade uppsägningar genom en regel om saklig grund vid uppsägning. Utredningen ansåg sig inte i lagtexten kunna fastslå vad saklig grund innebar. Däremot diskuterades begreppet i kommentarerna. Som exempel på saklig grund nämndes först och främst arbetsbrist. Huruvida arbetsbrist förelåg bestämde arbetsgivaren. Utöver arbetsbrist kunde saklig grund också utgöras av förhållanden, som hänförde sig till arbetstagaren personligen - exempelvis klart dokumenterad olämplighet, otillbörlig konkurrens, illojalitet och andra brott mot arbetsgivaren. Däremot skulle sjukdom, nedsatt arbetsförmåga, bristande samarbetsförmåga eller deltagande i lovlig stridsåtgärd inte direkt utgöra saklig grund.

Som en ytterligare inskränkning i rätten att säga upp arbetstagare på grund av förhållanden som hänförde sig till denne personligen föreslogs den så kallade månadsregeln. Denna innebar att en uppsägning inte skulle få grunda sig enbart på förhållanden som arbetsgivaren känt till mer än en månad innan varsel lämnats in.

Vad gäller uppsägningstiden föreslogs ömsesidigt för såväl arbetsgivare som arbetstagare en månad gälla. De arbetstagare som uppfyllde kraven för kvalifikationstid - anställd de senast sex månaderna eller sammanlagt minst tolv månader under de senaste två åren - skulle få rätt till förlängd uppsägningstid differentierad efter ålder: två månader om arbetstagaren fyllt 25 år, tre om 30 år, fyra om 35 år, fem om 40 år, sex om 45 år.

Utredningen ville införa en mot tidigare gällande, betydligt större skillnad mellan uppsägning och avsked för att minska risken att arbetsgivaren skulle komma att tillgripa avsked för att undkomma de skärpta

---

¹⁹ Däremot kan det bli tal om avsked. Skillnaden är att vid avsked är det fråga om ett direkt avskiljande från anställningen på grund av mycket grova förseelser från arbetstagarens sida, medan arbetsgivaren vid uppsägning måste iaktta uppsägningstid. Mer om detta nedan.

bestämmelserna vid uppsägning. Avsked skulle därför endast få förekomma vid mycket grova och uppenbara fall - alltså en ytterligare inskränkning i förhållande till det sakliga grund-begreppet som skulle gälla vid uppsägning.

Bestämmelsen, att arbetsgivaren ensam skulle få avgöra om arbetsbrist förelåg eller inte, riskerade att göra det lagstadgade uppsägningsskyddet till en papperstiger genom att förmenta driftsinskränkningar kunde följas av återanställning av nya arbetstagare. Detta skulle innebära att tanken bakom sakliga grund-begreppet kringgicks. Av denna anledning föreslog utredningen turordning vid uppsägning på grund av arbetsbrist kompletterat med företrädesrätt och turordning vid återanställning. Reglerna skulle gälla såväl tillsvidare- som visstidsanställda. Vid bestämmandet av turordningen skulle inte lämplighet och duglighet sättas i första rummet utan principen borde istället vara sist in först ut. Anställningstidens längd skulle alltså vara avgörande och inte arbetstagarens ålder som vid uppsägningstidens beräkning.²⁰ För att ytterligare skydda den äldre arbetskraften så föreslogs att den som fyllt 45 år skulle, för varje därefter påbörjad anställningsmånad, få tillgodoräkna sig en extra anställningsmånad upp till 50 års ålder - alltså maximal 60 extramånader.

För att komma i åtnjutande av företrädesrätten skulle arbetstagaren varit anställd hos arbetsgivaren i minst tolv månader eller, vid säsongsanställning, minst sex månader de senaste två åren. Företrädesrätten varade under ett års tid efter anställningens upphörande.

Enligt utredningens mening skulle lagen i väsentliga trygghetsfrågor ges en tvingande karaktär. Dock måste en del av lagstiftningen göras dispositiv så att branschanpassning skulle bli möjlig. För att undvika att dispositiviteten missbrukades skulle avtal om avvikelser från lagstiftningen vara godkänd på förbunds nivå. Av de ovan genomgångna lagförslagen ansåg utredningen att reglerna om uppsägningstid, turordning och företrädesrätt skulle göras dispositiva.

Jag har här inte haft för avsikt att göra en fullständig genomgång av utredningsbetänkandet utan istället ge en bild av lagförslagets huvuddrag. Detta är också den enda mer detaljerade genomgången av lagen i uppsatsen. Propositionen som kom senare under 1973 följde med smärre förändringar betänkandet och gick sedan i stort sett ograverad igenom riksdagsbehandlingen. Då 1974 års LAS inte utsattes för några större förändringar förrän 90-talets inbrott, tar jag i fortsättningen det ovan

---

²⁰ Detta kan tyckas spela mindre roll då lång anställningstid också medför högre levnadsålder. Å andra sidan gäller inte alltid det omvända förhållandet - att hög ålder medför lång anställningstid.

redovisade utredningsförslaget som utgångspunkt och avvikande ståndpunkter från aktörernas sida sätts i relation till detta.

5.3 Ståndpunkter och argument - riksdagspartierna

5.3.1 Socialdemokraterna

Med sin proposition med förslag till lag om anställningsskydd försökte det socialdemokratiska regeringspartiet komma till rätta med de negativa följder den senare tidens strukturomvandling hade fört med sig. Utvecklingen hade, menade man, inneburit att en stor grupp anställda - särskilt äldre, kvinnor och de med nedsatt arbetsförmåga - fått ett allt mer utsatt läge på arbetsmarknaden.²¹ Detta problem "som vi och åtskilliga andra industriländer brottas med har ett påtagligt samband med marknadshushållningens sätt att fungera." Det hela grundade sig i att det fanns ett

alltför stort utrymme på arbetsplatserna för ett snävt företagsekonomiskt effektivitets- och lönsamhetstänkande. Det är varken socialt godtagbart eller samhällsekonomiskt rimligt att förhållandena i arbetslivet skall vara sådana att många människor slits ut i förtid och att betydande grupper blir utslagna och ställda åt sidan medan de ännu befinner sig i sin aktiva ålder.²²

Den tidigare vägen, att genom avtal inskränka arbetsgivarnas rätt att fritt anställa och avskeda sin personal, framstod enligt socialdemokraterna inte längre som något alternativ. "I dagsläget är endast lagstiftningsvägen framkomlig. Endast genom lagstiftning kan garantier skapas för en ordning som effektivt skyddar alla arbetstagare mot godtyckliga uppsägningar." Man ville dock inte låsa sig helt utan menade att en stor del av lagstiftningen skulle vara dispositiv så att branschpassning kunde uppnås.²³

Det hägrande målet för socialdemokraterna var en realisering av det socialistiska frihetsbegrepp som ovan beskrivits. Jämlikhetssträvande reglering skulle leda till större trygghet och därmed frihet och i förlängningen ett effektivare samhälle:

---

²¹ Prop. 1973:129, s. 18 ff.

²² Ibid., s. 109 ff.

²³ Ibid., s. 114

Genom denna lag och andra, beslutade eller under vardande, vill vi medverka till en allmän demokratisering och humanisering av vårt näringsliv och de anställdas villkor som arbetskraft. Däri ser vi i och för sig inget motsatsförhållande till behovet av ett näringsliv som ger oss en effektiv försörjning. Tvärtom ser vi i denna process en hävstång till den samhällseffektivitet vi ytterst eftersträvar. Detta är det ideala tänkandet, men verklighet blir det endast om man allsidigt inrättar sig efter de villkor den ideala målsättningen uppställer.²⁴

Hur såg då det socialdemokratiska lagförslaget ut mer konkret? Vilka var de villkor som den ideala målsättningen uppställde? Här ansåg regeringspartiet att utredningen väl fyllt sin uppgift varför betänkandet utan några större förändringar kunde läggas till grund för lagstiftning. Till största delen rörde det sig om förtydliganden av en del otydligheter som framkommit under remisstiden. En något större förändring gjordes dock. I regeln om anställning för viss tid föreslog utredningen att sådant avtal fick träffas om det stod "i överensstämmelse med sedvänja inom branschen".²⁵ I propositionen var denna sats borttagen eftersom regeringen ansåg den vara alltför vag och att risken för missbruk därmed ökade. Istället tillades möjligheten att träffa visstidsanställningsavtal när det gällde praktik eller vikariat. I motsats till utredningsförslaget gjordes bestämmelsen om anställningsform dispositiv.²⁶

Med sitt förslag ansåg sig socialdemokraterna genomföra "en ganska definitiv brytning med de gamla tänkesätten i §32 i Arbetsgivareföreningens stadgar." Arbetsgivarens rätt att fritt anställa och avskeda sin personal skulle nu kraftigt kringskäras och den sociala hänsynen inte längre kunna sättas i andra hand.²⁷

5.3.2 Centern, folkpartiet och moderaterna

Något yrkande på avslag av propositionen som helhet kom aldrig från borgerligt håll. Istället var alla tre partier måna om att, liksom socialdemokraterna, betona behovet av en ökad anställningstrygghet för de av strukturomvandlingen mest utsatta grupperna i samhället. Därför välkomnade man också propositionen och lyfte fram det faktum att det mellan partierna rådde "en bred politisk uppslutning kring de grundläggande och principiella riktlinjerna."²⁸

---

²⁴ RD 1973:152, s. 81 (Persson)

²⁵ Se ovan s. 10

²⁶ Prop. 1973:129, s. 144

²⁷ RD 1973:152, s. 66 (Lidbom)

²⁸ Citat se RD 1973:152, s. 19 (Nilsson -c). Se även Mot. 1973:2024 (m), Mot. 1973:2027 (c) och Mot. 1973:2029 (fp)

Denna deklarerade enhet till trots fanns det dock skiljelinjer såväl mellan de borgerliga partierna och socialdemokraterna som inom det borgerliga blocket.

Förutom att värna om skyddet för den anställde påpekade de borgerliga partierna också vikten av ett väl fungerande näringsliv. Utan livskraftiga företag skulle jobb försvinna och anställningstryggheten därmed inte vara mycket värd. De längre uppsägningstider som förordades i propositionen skulle innebära en ökad ekonomisk belastning för främst de mindre företagen. Därför ville man avlasta dessa genom att införa skattefria avsättningar till trygghets- eller lönegarantifonder. En ytterligare åtgärd för att både underlätta för företagen och öka anställningstryggheten var att genom befrielse från eller differentiering av ATP-avgiften stimulera till anställning av äldre arbetstagare.²⁹

När det gäller centern och folkpartiet kunde de med dessa lättnader för speciellt de mindre företagen ställa sig bakom regeringens förslag.³⁰ Moderaterna, däremot, ville ha större förändringar. Den ganska tillmötesgående ton mot propositionen man slog an i sin partimotion var som bortblåst under riksdagsdebatten i december 1973. Nu menade moderaterna att det förslag regeringen lagt fram inte innebar någon ökad anställningstrygghet. Trygghet skulle istället uppnås "om det allmänna politiska klimatet är näringslivsvänligt och om politiken strävar efter att stimulera företagens utveckling." Propositionen liknades så här strax för jul vid en länge emotsedd julklapp som dock skulle bli en besvikelse.³¹

Denna hårdare ton mot propositionen under själva riksdagsdebatten än i moderaternas partimotion har nog sin naturliga förklaring. Mellan det att propositionen och motionerna kom och beslut fattades hade under hösten val till riksdagen hållits. Att gå ut i valrörelsen och aktivt motarbeta ett förslag till förstärkt anställningsskydd som berörde en majoritet av de röstberättigade hade ur valstrategisk synvinkel inte varit alltför klokt.³²

Trots kritiken ville emellertid inte heller moderaterna helt yrka avslag på lagförslaget. Däremot krävde man, i förhållande till folkpartiet och centern, ytterligare lättnader för företagens del. Moderaternas hållning, och i viss mån även centerns och folkpartiets blev, kan man säga, på så sätt ett försök att,

---

²⁹ Ibid. Se även reservationerna 17 (c,fp och m) och 21 (c, fp och m) till inrikesutskottets betänkande InU 1973:36.

³⁰ Detta gäller de delar av lagen jag ovan gått igenom. När det kom till bestämmelser om varsel- och överläggningsplikt - frågor som snarast borde tolkas utifrån ett demokratiperspektiv - hade de båda partierna flera invändningar.

³¹ RD 1973:152, s. 21 f. (Nordgren -m)

³² Se här Hellberg och Vrethem (1978), s. 23

utan att gå emot lagförslagen som sådana, genom ändringsförslag mildra de pålagor som ett ökat anställningsskydd skulle medföra för arbetsgivarna. När det gällde anställningsformen ville man ge laglig rätt till provanställning i upp till sex månader. Propositionsförslaget gav ingen rätt till sådan provanställning utan denna skulle regleras i kollektivavtal. En sådan ordning skulle innebära att inom de delar av arbetsmarknaden som inte omfattades av kollektivavtal - vilket i praktiken främst var småföretag - skulle inte heller provanställningar få förekomma. Den andra stora förändringen som moderaterna ville åstadkomma var att inte bara anställningstiden utan också beaktande av duglighet och lämplighet skulle ha betydelse vid fastställande av turordningen.³³

5.3.3 VPK

Om de borgerliga partierna i sin kritik av det socialdemokratiska lagförslaget utgick från att lättnader för företagen var nödvändiga så slog VPK ifrån ett annat håll:

För oss står det helt klart att det inte är möjligt att skapa full trygghet i anställningen för lönearbetarna under det kapitalistiska samhällssystem som för närvarande härskar i Sverige. Men kapitalets makt kan väsentligen beskäras genom lagstiftning, det anser vi står utom allt tvivel. Den svenske arbetaren hade säkerligen väntat sig en sådan lagstiftning. Men tyvärr blir det fortsatt väntan.³⁴

VPK beklagade att socialdemokraterna hade valt klassarbetet framför klasskampen och på så sätt snarast fastslagit "arbetsköparens rätt att avskeda enligt den gamla §32 i SAF:s stadgar".³⁵

Även om lagstiftning för att tukta det kapitalistiska systemet egentligen inte var den optimala vägen så gav VPK ett flertal konkreta förslag till hur

---

³³ Mot. 1973:2024, se även reservationerna 4, 11 och 14 till InU 1973:36

³⁴ RD 1973:152, s. 27 (Hallgren), se även Mot. 1973:2030. Talaren menar här alltså att det visst är möjligt att beskära kapitalets makt genom lagstiftning. Senare under debatten ger en annan VPK-ledamot uttryck för en annan, och mer renlärt marxistisk ståndpunkt, nämligen att "det går inte att ställa lagar ovanför olika klassintressen. Det går inte att vare sig skriva eller tänka bort den verklighet som råder idag." - s. 61 (Olsson)

³⁵ Här möter vi också en annan terminologi än den gängse, nämligen det ideologiskt laddade, men logiskt kanske mer korrekta, "arbetsköpare". Detta ska jämföras med dagens sätt att rätt och slätt dra alla, såväl arbetsgivare som arbetsköpare, över en kam och helt enkelt kalla dem för "medarbetare" - ett modeord vars ursprung snarast kan spåras utåt högerkanten till.

anställningstryggheten skulle förstärkas i förhållande till regeringsförslaget. Saklig grund-begreppet skulle ytterligare inskränkas så att varken samarbetssvårigheter eller deltagande i olovlig stridsåtgärd skulle vara skäl för uppsägning. Uppsägningstiden skulle överlag förlängas samtidigt som löneförmånerna under uppsägningstiden skulle förbättras. VPK ville inte heller invänta arbetsrättskommitténs förslag till ökat medbestämmande i arbetslivet utan ansåg att de fackliga organisationernas möjligheter att förhindra uppsägningar och avskedanden skulle förstärkas omgående på så sätt att dessa skulle få regelrätt tolkningsföreträde när det gällde att bestämma huruvida arbetsbrist förelåg eller inte.³⁶

5.4 Ståndpunkter och argument - de fackliga organisationerna

Innan jag går in på redovisningen av de fackliga organisationernas ståndpunkter i frågan, ska jag bara påpeka en viss skevhet i materialet. Det är här inte, som i fallet med riksdagspertier, fråga om reaktioner på propositionen, utan remissvar på och reservationer till utredningsförslaget.³⁷ Då propositionen, både vad gäller argumentering och konkreta förslag, till övervägande del sammanföll med utredningsbetänkandet har jag dock inte sett detta som något större problem.

5.4.1 LO, TCO och SACO

De tre stora arbetstagarorganisationerna var mot bakgrund av 1960-talets strukturförändringar positiva till utredningsbetänkandet. Förslaget sågs som "ett betydelsefullt steg på väg mot ökad trygghet på arbetsmarknaden."³⁸

Denna positiva inställning till lagens övergripande syfte motsvarades också av inställningen till de olika delarna av förslaget. I de fall ändringsförslag fördes fram var de av den karaktären att arbetstagaridans intressen markerades. Som exempel på sådana förslag kan nämnas att man ville låta visstidsanställning övergå till tillsvidareanställning efter sex månader (LO), förespråkade förmånligare beräkning av uppsägningslönerna (LO, TCO

---

³⁶ Mot. 1973:2030, se även reservationerna 5,6,7,9 och 10 till InU 1973:36

³⁷ För en utförlig sammanfattning av remissvaren se Prop. 1973:129, s. 320-374 och för reservationerna se SOU 1973:7, s. 289-303

³⁸ Prop. 1973:129, s. 320 ff., för citat se s. 322 (LO)

och SACO) samt att all anställningstid efter fyllda 45 år skulle räknas dubbelt vid bestämmande av turordning (TCO).³⁹

SACO gick här i viss mån mot strömmen, då man också ville införa lättnader för arbetsgivarsidan. Precis som de borgerliga partierna argumenterade SACO för att mindre företag skulle få möjlighet att gardera sig mot de högre kostnader, som den nya lagen skulle innebära, genom skattefria avsättningar till fonder.⁴⁰ Dessutom ville man att även skicklighet och lämplighet skulle vägas in i turordningsbestämmelserna. Till skillnad från motsvarande moderata förslag ansåg SACO dock att också sociala aspekter, som försörjningsbörda, talade för en nyansering av turordningsbegreppet.⁴¹

5.4.2 SAF

Inte oväntat kom den starkaste kritiken mot den föreslagna lagen om anställningsskydd från arbetsgivarhåll. Tryggheten för de anställda var enligt SAF "i främsta rummet beroende av näringslivets förmåga att expandera och av företagens möjligheter att verka effektivt och lönsamt, liksom av företagens möjligheter att på ett rimligt sätt kunna anpassa sig efter de förhållanden som hänger samman med konjunkturväxlingar eller ändringar i den ekonomiska politiken." En lag i den anda som utredningen kommit fram till skulle dock snarast få en rakt motsatt effekt då de betungande ekonomiska pålagorna skulle "föranleda många arbetsgivare, särskilt mindre och medelstora företag, att ompröva sin verksamhet. Man kan därför räkna med en ökad frekvens av företagsnedläggelser och en negativ inverkan då det gäller nyetablering av företag."⁴²

Enligt SAF skulle resultatet av den föreslagna lagen alltså bli ett försämrat istället för ett förstärkt anställningsskydd.

Vid lagstiftning i denna fråga måste man, ansåg SAF, göra en avvägning mellan olika motstående intressen - nämligen individernas behov av trygghet och arbetsgivarnas möjlighet till effektivt företagande. Majoriteten i utredningen hade dock alltför ensidigt beaktat den enskilda individens intresse och låtit förslaget "präglas av en negativ inställning till arbetsgivarna."⁴³

---

³⁹ Ibid., ss. 332 (LO), 345 (LO, TCO och SACO) och 354 (TCO)

⁴⁰ Ibid., s. 323

⁴¹ Ibid., s. 352

⁴² Ibid., s. 325

⁴³ För citat se SOU 1973:7, s. 289. Se även Prop. 1973:129, S. 324

För att något mildra följderna av en kommande lag föreslog arbetsgivareföreningen ett flertal ändringar. För att underlätta den ekonomiska belastningen för arbetsgivarna föreslog man samma möjlighet till skattefria fondavsättningar som även de borgerliga partierna och SACO förespråkade.⁴⁴ När det gällde invändningarna mot lagförslagets olika delar gick SAF mestadels på den linjen att man istället för utredningsbetänkandet borde lagfästa bestämmelserna i rådande avtal. Så borde saklig grund-begreppet utgå från senare års praxis, möjligheterna att avskeda vara större och företrädesrätten begränsas. Kvalifikationstiden för att uppnå förlängd uppsägningstid var alldeles för förmånlig och skulle förlängas samtidigt som uppsägningstiden skulle göras avhängig av anställningstid och inte ålder. Dessutom borde bättre ömsesidighet gälla på så sätt att även arbetstagaren skulle få iakttä en längre uppsägningstid då denne själv sade upp sig. Behovet av lagfäst rätt till prov- respektive visstidsanställning betonades. Den beskaste kritiken riktades mot turordningsreglerna. Här borde, precis som i huvudavtalet mellan LO och SAF, en bestämmelse införas med den meningen att anställningstidens längd först vid lika skicklighet och lämplighet skulle få avgörande vikt.⁴⁵

5.5 Analys av 1973 års reform

Med genomgången ovan som stöd kan man ganska enkelt placera in de olika aktörerna utefter en skala där de båda ändpunkterna utgörs av det socialistiska respektive det liberala frihetsbegreppet. Samtliga aktörer, med undantag för SAF, utgick från att 60-talets omvälvande strukturförändringar innebar så stora påfrestningar för vissa utsatta grupper, och då speciellt de äldre, att någon form av förstärkt anställningsskydd behövdes. I synen på hur detta skydd skulle utformas och vilka avvägningar som skulle ske mellan de anställdas trygghet och näringslivets möjligheter till effektivt företagande skiljde sig dock partierna och organisationerna åt.

Socialdemokraterna såg här inga problem utan menade att större trygghet för arbetstagarna och ett effektivare näringsliv kunde gå hand i hand. Den positiva synen på frihet lyser här igenom. Genom reglering av arbetsmarknaden skulle de mest utsatta ges möjligheter att fullgöra meningsfulla arbetsuppgifter till hela samhällets gagn.

---

⁴⁴ Ibid., s. 325

⁴⁵ SOU 1973:7, s. 291 ff.

SAF intog den motsatta ståndpunkten. De inskränkningar i arbetsgivarnas frihet som den nya lagen innebar skulle med stor sannolikhet leda till företagsnedläggelser och i förlängningen en sämre trygghet för arbetstagarna då hög sysselsättningsgrad i slutändan ändå alltid skulle förbli det verksammaste anställningsskyddet. Att verka för ett näringslivsvänligt klimat - med vilket SAF menade så få och, ur arbetsgivar synpunkt, lindriga regleringar som möjligt - var därför det enda raka. SAF såg inte, som socialdemokraterna, hur frihets- och jämlikhetssträvandena kunde samverka till en högre samhällseffektivitet utan det var istället fråga om en avvägning mellan individens trygghet och företagets effektivitet. Att utredningen i alltför hög grad hade beaktat arbetstagarnas intresse stod för arbetsgivarna helt klart.

Det kan konstateras att de bägge frihetsbegreppen riktades mot olika personer. När socialdemokraternas förespråkade en positiv syn på frihet avsåg denna arbetstagarna medan SAFs negativa frihet tillkom arbetsgivarna.

Någonstans emellan eller i anslutning till dessa båda synsätt placerade sig övriga undersökta aktörer. Mittenpartierna, centern och folkpartiet, intog ståndpunkter nära den socialdemokratiska. Även om man inte lika utförligt argumenterade med ett positivt frihetsbegrepp som stöd så anslöt man sig i det stora hela till regeringspartiets ståndpunkter och betonade uppslutningen kring de principiella riktlinjerna. Dock ville centern och folkpartiet något tillmötesgå arbetsgivar sidan genom införande av skattefria fondavsättningar.

Moderaternas partimotion gav inledningsvis uttryck för ett liknande ställningstagande. De konkreta förslagen och partiföreträdarnas kargare ton under riksdagsdebatten visade emellertid att moderaterna snarare drog åt arbetsgivarlinjen.

LO och TCO låg i frågan mycket nära socialdemokraterna. De små skillnaderna som fanns bottnade i att de båda arbetstagarorganisationerna i några fall ytterligare ville förstärka det lagfästa anställningsskyddet. SACO däremot lutade mer åt andra hållet och kom med sina förslag till lättnader för arbetsgivar sidan att inta ståndpunkter liknande mittenpartiernas.

Så återstår då bara att placera in VPK någonstans i förhållande till de övriga. Här stöter man på vissa problem. Partiet argumenterade efter två linjer. Ett fullgott anställningsskydd skulle man uppnå först efter det att samtidens kapitalistiska system kullkastats. I dagsläget fick man dock nöja sig med att kraftigt kringskära arbetsgivarnas fria uppsägningsrätt genom långtgående lagstiftning.

Hur socialdemokraterna tog sig ur detta dilemma som spänningen mellan marxistisk ödestro och behovet av ett dagspolitiskt handlingsprogram ger upphov till har Leif Lewin beskrivit:

[Då socialdemokraterna] i början av trettioåret definitivt övergav den marxistiska katastrof- och socialiseringsideologin, blev det tydligen nödvändigt att istället för de detroniserade teorierna framhålla de *värderingar*, efter vilka samhällsordningen borde bestämmas. Därvid kom det *socialistiska frihetsbegreppet* att framstå som socialismens kärna.⁴⁶

VPK vacklade dock i denna fråga mellan de bägge synsätten. Ser man till partiets mer högstämda retorik om klasskamp, revolution och ett kommunistiskt slutmål, faller denna utanför den begreppsapparat jag här valt att använda. I sina mer jordnära förslag till ökad trygghet för arbetstagarna, genom ett i förhållande till utredningsförslaget ytterligare förstärkt anställningsskydd, lutade man dock starkt åt det socialistiska frihetsbegreppet.

---

⁴⁶ Lewin, s. 76

6 1993 - DEN BORGERLIGA REFORMEN

6.1 1982 års LAS

När lagen om anställningsskydd varit i kraft i tre år tillsatte den dåvarande borgerliga trepartiregeringen en utredning - Anställningsskyddskommittén - för att utvärdera lagstiftningen.⁴⁷ De frågor, som kommittén uppdrogs att beakta, var till stor del just de som företrädarna för arbetsgivarna och de borgerliga partierna tog upp 1973. Det rörde alltså framförallt provanställning, turordningsbestämmelserna och möjligheten till kompensation för mindre företag genom skattefria fonder. Kommitténs arbete lades emellertid ner innan det hade slutförts. När centern och folkpartiet i sin regeringsdeklaration 1981 förutskickade på vilket sätt LAS skulle ändras lämnade de socialdemokratiska, LOs och SACO/SRs representanter kommittén med motiveringen att deras uppdrag nu var meningslöst. I februari 1982 bifölls regeringens proposition om ny anställningsskyddslag av riksdagen och denna trädde i kraft den 1 april samma år.

Den enda större förändring i förhållande till 1974 års lag gällde anställningsformen. Provanställningar fick nu utan inskränkningar ske om provtiden var högst sex månader. Även avtal om tidsbegränsade anställningar fick träffas om det föranleddes av tillfällig arbetsanhopning, dock sammanlagt högst sex månader under en tvåårsperiod. De nya reglerna gynnade främst den oorganiserade sektorn. Kollektivanslutna arbetsgivare hade även tidigare möjlighet att sluta förbundsvisa avtal om rätt till prov- och tidsbegränsade anställningar eftersom regeln om anställningsform gjordes dispositiv i 1974 års lagstiftning.

6.2 Frågan väcks på nytt

Under 80-talets socialdemokratiska regeringsår behandlades årligen i riksdagen ett stort antal motioner med krav på förändringar i arbetsrätten.⁴⁸ Från mitten av decenniet framställde de borgerliga partierna också krav på en mera genomgripande översyn av regelsystemet. Dessa krav avslogs med hänvisning till den breda uppslutningen kring huvudtankarna i lagstiftningen.

Hösten 1990 ansåg arbetsmarknadsutskottet emellertid att vissa förhållanden gjorde det naturligt att väcka frågan om en mer allmän översyn

---

⁴⁷ Hellberg och Vrethem (1982), s.19-26

⁴⁸ För följande stycken se AU 1993/94:04, s. 13 ff. och AU 1996/97:04, s. 8 f.

av den arbetsrättsliga lagstiftningen. Vad som åsyftades var de allt snabbare tekniska och ekonomiska förändringarna och den allt större betydelsen av samverkan över nationsgränserna som präglade arbetslivet. Med anledning av detta beslutade den socialdemokratiska regeringen i augusti 1991 att tillkalla en kommitté för översyn av medbestämmandelagen och den centrala arbetsrättsliga lagstiftningen i övrigt.

Sedan den borgerliga fyrtipartiregeringen kort därefter övertagit regeringsmakten upphävdes det socialdemokratiska beslutet samtidigt som en ny utredning - 1992 års arbetsrättskommitté - med nya direktiv tillsattes.

I april 1993 kom utredningen med ett delbetänkande - "Ny anställningsskyddslag", SOU 1993:32. Förutom stora förändringar i LAS lämnades också vissa förslag på medbestämmandelagens område.

6.3 Ståndpunkter och argument

Jag ska nedan redovisa regeringens och socialdemokraternas argument för respektive emot det borgerliga reformförslaget. De övriga partiernas och de fackliga organisationernas ståndpunkter får vänta till genomgången av 1996 års beslut. Tanken här är främst att fånga in socialdemokraternas position och syna partiet i sömmarna några år innan de själva mer eller mindre tvingades till att reformera anställningsskyddet.

6.3.1 Den borgerliga regeringen

Den proposition "om ändringar i lagen om anställningsskydd och i lagen om medbestämmande i arbetslivet" som behandlades i riksdagen hösten 1993 hämtade, med en del förändringar, sina förslag från Arbetsrättskommitténs delbetänkande. Kortfattat innehöll propositionen följande förslag:

- 1) Den tillåtna anställningstiden för visstidsanställning vid arbetsanhopning skulle förlängas från sex till sammanlagt högst tolv månader under en tvåårsperiod.
- 2) Den längsta tillåtna provotiden vid provanställning skulle förlängas från sex till tolv månader.

3) Genom övergångsbestämmelser skulle de delar av kollektivavtalen undanröjas som innehöll bestämmelser om kortare tillåtna avtalstider än de nya reglerna om visstidanställning vid arbetsanhopning och provanställning.

4) Månadsregeln skulle ändras dels så att tidsfristen utsträcktes till två månader, dels så att tidsfristen skulle kunna brytas igenom i vissa situationer, eller när det fanns synnerliga skäl.

5) Innan turordningen fastställdes skulle arbetsgivaren inom varje turordningskrets få undanta två arbetstagare som ansågs vara av särskild betydelse för den fortsatta driften.⁴⁹

I sin proposition målade fyrpartiregeringen inledningsvis en mörk bild av läget i Sverige. Ekonomin befann sig i djup recession med finansiella obalanser och låg produktionsnivå. Det allvarligaste problemet var dock arbetslösheten. Den enda vägen att öka tillväxten och skapa fler jobb var "att undanröja de hinder som finns för att företag skall våga nyanställa arbetskraft. [...] Mot denna bakgrund är det viktigt att ändringar nu görs även i det arbetsrättsliga systemet."⁵⁰

En sund ekonomi var det enda som kunde skapa verklig trygghet i anställningen och denna välmående ekonomi skulle uppnås genom att "skapa framtidstro och vettiga regler för små och medelstora företag och nya entreprenörer."⁵¹ På detta sätt underkände man tankegången bakom 70-talets arbetsrättsliga lagstiftning. Det som istället behövdes var en flexibel arbetsmarknad med färre spelregler där kreativiteten kunde släppas lös. Den gemensamma grundsynen sammanfattades av arbetsmarknadsminister Börje Hörnlund i riksdagsdebatten: "Trygghet får man om man har ett större antal framtidsinriktade människor, inte människor grävande i paragrafer från början av 70-talet."⁵²

---

⁴⁹ Förutom dessa kom också förslag om:

6) Att arbetsgivaren skulle, mot bakgrund av ett EG-direktiv, vara skyldig att skriftligen informera arbetstagaren om villkoren i anställningen

7) Att bestämmelserna om facklig vetorätt i 38-40 § MBL skulle avskaffas

8) Att förbud mot blockader av enmans- och familjeföretag skulle införas

⁵⁰ Prop. 1993/94:67, s. 25 f.

⁵¹ RD 1993/94:45, s. 30 (Hörnlund)

⁵² Ibid., s. 31

6.3.2 Socialdemokraterna

Socialdemokraterna gick i sin partimotion till häftigt angrepp mot den borgerliga koalitionsregeringens reformförslag.⁵³ Det fanns inget stöd för tesen att ett urholkat anställningsskydd skulle leda till fler jobb - varken Arbetsrättskommittén eller någon annan hade kunnat visa på ett sådant samband. Därför sade socialdemokraterna "nej till denna typ av flexibilitet på arbetsgivarnas villkor. Den är oacceptabel ur mänsklig synpunkt och om vi vill bygga ett jämlikt och rättvist samhälle."⁵⁴ Det enda regeringens förslag skulle leda till var "fler otrygga människor, inte fler arbeten."⁵⁵

För socialdemokraterna stod det helt klart vart regeringen Bildt syftade:

I och med förslagen i denna proposition fortsätter regeringen sin strategi i syfte att försvaga den enskilde individens ställning på arbetsmarknaden, minska löntagarnas inflytande, försvaga de fackliga organisationerna, men i gengäld stärka arbetsgivarnas ställning.⁵⁶

Bakom kulisserna lurade alltså SAF vars förslag den borgerliga regeringen lydigt förde fram. Ironiskt påpekade socialdemokraterna att det "fackligt politiska samarbetet mellan regeringen och SAF har fungerat berömvärt."⁵⁷

Hur ville då socialdemokraterna lösa det stora problem som den höga arbetslösheten utgjorde?

En viktig förutsättning för att lyckas med detta är att man återskapar medborgarnas framtidstro så att de vågar satsa för framtiden. Människor måste återfå den trygghet som gör att de vågar investera i egna hem, i kapitalvaror och i övrig konsumtion. En sådan framtidstro skapas inte genom ideologiskt betingade avregleringar och ökad otrygghet.⁵⁸

Tryggheten och framtidstron var nödvändig för att uppnå en flexibel arbetsmarknad där arbetstagarna kunde vara "positiva till tekniska förändringar och strukturella förändringar och vara beredda att byta både arbetsgivare och yrke, när så krävs beroende på utvecklingen."⁵⁹ Det hela

---

⁵³ För nedanstående genomgång se Mot. 1993/94:A8

⁵⁴ Ibid., s. 17

⁵⁵ Ibid., s. 10

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid., s. 11

⁵⁸ Ibid., s. 10

⁵⁹ Ibid., s. 16

utmynnade i ett försvar för det anställningsskydd som socialdemokraterna 20 år tidigare hade gått i bräsch för och som fram till dags dato, med smärre förändringar, fungerat väl. Av regeringsförslagen kunde partiet endast godta ett, och då enbart delvis, nämligen att månadsregeln ändrades så att tidsfristen utsträcktes till två månader. Att tidsfristen därutöver skulle kunna brytas igenom i vissa situationer såg dock socialdemokraterna som en arbetsgivarventil och de kunde därför inte godta denna del av förslaget.⁶⁰

Partiet förde också fram ett eget förslag. För att stärka de deltidanställdas - oftast kvinnor - anställningsskydd ville man för dessa införa förtursrätt till de tjänster som blev lediga hos arbetsgivaren och som innehöll mer tid än den egna tjänsten.⁶¹

6.4 Analys av 1993 års reform

Vi har här mött två helt skilda synsätt på hur anställningsskyddet bör utformas, dess betydelse som trygghetsskapande åtgärd och för arbetsmarknadens effektivitet. Det kan vara värt att notera att både den borgerliga regeringen och socialdemokraterna utifrån helt olika utgångspunkter använder samma begrepp för att beskriva sina respektive vägar ur krisen. Det gäller att ingjuta framtidstro i människorna och skapa en flexibel arbetsmarknad så att nya jobb kan uppstå och hjulen återigen börja rulla. Trots de ytliga likheterna talar man dock inte samma språk. När regeringen talar om flexibilitet och framtidstro är det arbetsgivaren, och främst då småföretagaren eller entreprenören man har i åtanke. Att reformera anställningsskyddet och på så sätt uppnå enklare och färre regler på arbetsmarknaden är ett sätt att lösgöra de många småföretagarnas kreativitet så att dessa, genom att skapa fler arbeten och därmed större trygghet, kan bli de räddare Sverige så väl behöver.

I den socialdemokratiska världen, däremot, är det arbetarna, som genom den trygghet endast ett ordentligt anställningsskydd kan skänka medverkar till en mer flexibel arbetsmarknad och samtidigt ingjuts en framtidstro, stark nog för att de ska våga konsumera Sverige ur krisen.

Mycket tydligare kan inte det liberala respektive socialistiska frihetsbegreppen illustreras. Att den ideologiska grunden för socialdemokraternas argumentering 1993 var samma som 20 år tidigare är uppenbart. Utifrån denna genomgång kan ingenting sägas om de borgerliga

---

⁶⁰ Ibid., s. 17 ff.

⁶¹ Ibid., s. 22

partierna var för sig. Däremot kan man utgå från att samtliga i regeringen ingående partier ställde sig bakom propositionens syften. Detta tyder på att polariseringen mellan blocken var starkare 1993 än 1973 i denna fråga. Vid införandet av LAS stod såväl centern som folkpartiet ganska nära socialdemokraterna. Inte heller moderaterna tog helt avstånd ifrån målsättningen med reformen. 1993 möter vi istället två argumentationslinjer som nästan sammanfaller med idealtyperna för de bägge frihetsbegreppen.

7 1996 - DEN SOCIALDEMOKRATISKA REFORMEN

7.1 Det socialdemokratiska initiativet

En av de första åtgärder socialdemokraterna vidtog sedan de återtagit regeringsmakten hösten 1994 var att upphäva merparten av de borgerliga förändringarna i arbetsrätten.⁶² Förlängningen av månadsregeln och arbetsgivarnas skyldighet att skriftligen informera arbetstagarna om anställningsförhållandena lät man dock vara kvar.

I mars 1995 tillkallade regeringen en kommission - 1995 års arbetsrättskommission - med uppdrag att söka lösningar på de problem arbetsmarknadens parter ansåg fanns på arbetsrättens område. Målet för kommissionens arbete skulle, enligt direktiven, vara att åstadkomma en långsiktig och stabil arbetsrätt där parterna själva genom kollektivavtal kunde utforma de arbetsrättsliga reglerna så att de fungerade väl i praktiken. Kommissionen strandade dock och både arbetstagarnas och arbetsgivarnas representanter förkastade den slutrapport - *Samarbetsavtal?* - som överlämnades till regeringen i maj 1996.

I slutet av maj samma år förband sig centralorganisationerna att förhandla i arbetsrättsliga frågor. Mot denna bakgrund tillsatte statens förlikningsmannaexpedition en medlargrupp med uppgift att försöka nå enighet mellan arbetsmarknadens parter. Uppdraget skulle vara slutfört senast i slutet av augusti. Sommaren gick dock utan att parterna utnyttjade sig av medlargruppen varför denna såg sig nödsakad att rapportera till regeringen att det inte fanns några förutsättningar att fullfölja uppdraget.

Så såg alltså läget ut inför hösten 1996. Eftersom regeringen hade deklarerat sin vilja att reformera arbetsrätten återstod nu bara lagstiftningsvägen.

7.2 Ståndpunkter och argument - riksdagspartierna

Innan jag redovisar den socialdemokratiska propositionen "En arbetsrätt för ökad tillväxt" ska ett viktigt förhållande framhållas. Propositionen var resultatet av en uppgörelse mellan centern och regeringen. Detta innebar givetvis, som en företrädare för centern påpekade i riksdagsdebatten att "om vi från centerns sida själva hade utformat den här arbetsrätten hade den sett annorlunda ut. Den hade också sett annorlunda ut om den socialdemokratiska

---

⁶² För nedanstående genomgång se AU 1996/97:04

regeringen själv hade utformat den."⁶³ Det kan dock inte vara rimligt att anta att något av partierna lade sig helt platt för det andra. Speciellt gäller detta socialdemokraterna som stor sannolikhet visste att en reformering av anställningsskyddet skulle leda till allvarliga slitningar med den fackliga grenen av arbetarrörelsen. Att partiet med berått mod skulle reta upp LO med förslag man inte ens självt stod bakom verkar mindre troligt. Man kan nog utgå från att partiet hade en ärlig vilja att reformera LAS. Om inte annat talar för detta det faktum att socialdemokraterna tillsatte en kommission 1995. Mer om detta nedan.

Uppgårelsen om anställningsskyddet innebär också att det varken finns någon centerpartistisk motion eller utskottsreservation i frågan. Det i riksdagstrycket enda tillgängliga materialet vad gäller centerns inställning till reformeringen av LAS blir då några få inlägg i debatten före beslut. I dessa ställde sig partiet helt och fullt bakom propositionsförslagen och regeringens argumentering. Av denna anledning kommer jag inte vidare att behandla centern.

7.2.1 Socialdemokraterna

I oktober 1996 kom så regeringens proposition om förändringar i LAS. I inledningen pekar socialdemokraterna på det viktiga att arbetsrätten måste spegla samtidens förhållanden. Dagens samhälle är ett annat än 70-talets och svensk ekonomi och arbetsmarknad har genomgått avsevärda förändringar. Internationaliseringen har inneburit fri rörlighet för kapital, personer, tjänster och varor. Dagens arbetssätt och organisation är annorlunda. Den moderna informationstekniken medför nya förutsättningar. Den största skillnaden mot 70-talets värld är dock den höga arbetslösheten.⁶⁴

Dessa nya förutsättningar måste också få återverkningar på arbetsrätten.

[Denna] måste ha en ändamålsenlig utformning och spegla en rimlig avvägning mellan löntagarnas behov av skydd mot godtyckliga och diskriminerande beslut och företagens behov av att kontinuerligt kunna anpassa sin organisation och sin arbetsstyrka till förändrade förutsättningar och behov. De arbetsrättsliga reglerna skall också vara utformade så att de inte försvårar för företagen att göra nya satsningar och expandera.⁶⁵

---

⁶³ RD 1996/97:44, s. 169 (Andersson)

⁶⁴ Prop. 1996/97:16, s. 20

⁶⁵ Ibid., s. 20 f.

För att nå fram till en lämplig avvägning lämnar regeringen följande förslag till riksdagen⁶⁶:

1) Lokala kollektivavtal - Avvikelse från anställningsskyddslagen genom kollektivavtal ska få göras i samma utsträckning som tidigare. Beträffande vissa regler slopas dock kravet på att kollektivavtalet ska ha slutits eller godkänts av en central arbetstagarorganisation under förutsättning att det mellan parterna i andra frågor gäller kollektivavtal på central nivå.

2) Överenskommen visstidsanställning - Detta är en ny anställningsform. Avtal om överenskommen visstidanställning får beträffande en och samma arbetstagare omfatta sammanlagt högst tolv månader under tre år. I ett företag som tidigare inte haft några arbetstagare får avtal träffas för högst 18 månader. En arbetsgivare får ha sammanlagt högst fem arbetstagare med överenskommen visstidanställning.

Den nya anställningsformen ska ersätta övriga tidsbegränsade anställningar förutom vikariats-, säsongs- och provanställningar. Arbetsgivaren ska inte, som var fallet tidigare, behöva motivera varför man använder en tidsbegränsad istället för en tillsvidareanställning.

3) Uppsägningstiden - Uppsägningstiden ska sättas i relation till anställningstidens längd och inte som tidigare till arbetstagarens ålder.

4) Företrädesrätten - Den tid under vilken företrädesrätt till återanställning ska gälla förkortas från tolv till nio månader.

5) Deltidsanställda - Arbetstagare med deltidsanställning som till sin arbetsgivare anmält, att han eller hon vill ha en anställning med högre sysselsättningsgrad eller heltid ska ha företrädesrätt till en sådan anställning.

6) En borte gräns för vikariat - En gräns om sammanlagt högst tre år under en femårsperiod för vikariatsanställningar ska införas. Överskrids denna gräns ska anställningsavtalet gälla tillsvidare.

Med de båda frihetsbegreppen i baktanke kan man här se hur regeringens proposition drar åt två olika håll. Av förslagen motiveras de fyra första - lokala kollektivavtal, överenskommen visstidsanställning,

---

⁶⁶ Ibid., s. 29-46

uppsägningstiden och förkortningen av tiden till företrädesrätt - genomgående med att de leder till ökad flexibilitet för företagen, speciellt de mindre. Denna flexibilitet, eller negativa frihet kommer i slutändan att stimulera till nya arbeten och reformen blir så ett litet, men viktigt steg på vägen mot det uppställda målet - en halverad arbetslöshet år 2000.

När det gäller gränsen för vikariat och företrädesrätt för deltidsanställda, är det istället tryggheten som sätts i högsätet. Då vikarier och deltidsanställda ofta är kvinnor, motiveras förslagen utifrån jämställdhetssynpunkt.

7.2.2 Folkpartiet och kristdemokraterna

Såväl folkpartiet som kristdemokraterna önskar se en återgång till de regler som infördes under den borgerliga fyrpartiregeringen.⁶⁷ I detta perspektiv framstår regeringens proposition för de bägge partierna som ett litet, men alltför otillräckligt steg i rätt riktning. De flesta av förslagen accepteras, ibland dock med vissa invändningar. Folkpartiet kan ställa sig bakom hela propositionen förutom regeln om en borte gräns för vikariat. Förslaget kommer, enligt partiet, att leda till mindre flexibilitet, färre arbeten och i slutändan missgynna främst kvinnorna på arbetsmarknaden, vilka ju regeringen avsåg att underlätta för med reformen.

Kristdemokraterna yrkar avslag på båda de jämställdhetssyftande åtgärder som regeringen föreslår - såväl vikariatsregeln som företrädesrätten för deltidsanställda - med motiveringen att den "svenska arbetsmarknaden behöver inte mer av stelbentheter och tvingande regler utan snarare en ökad flexibilitet."⁶⁸ När det gäller regeringens övriga förslag accepteras de motvilligt, men kristdemokraterna vill i flera fall gå längre. Därför föreslår man att den överenskomna visstidsanställningen ska kunna gälla 24 månader istället för tolv eller 18, att möjligheten att räkna extra anställningstid mellan 45 och 50 års ålder slopas och att företrädesrätten endast ska gälla i sex månader.

I den allmänna argumenteringen för en reformering av arbetsrätten ansluter sig särskilt kristdemokraterna nära, ibland ordagrant, till resonemanget i 1993 års proposition. Också folkpartiet betonar nödvändigheten av "en flexibel arbetsrätt som är anpassad till dagens behov

---

⁶⁷ För följande genomgång se Mot. 1996/97:A1 (fp), Mot. 1996/97:A4 (kd) och RD 1996/97:44, s. 141 (Jonsson - fp)

⁶⁸ Mot. 1996/97:A4, s. 35

och som leder till att fler jobb skapas, och då främst i småföretagen."⁶⁹ Men till skillnad från såväl den borgerliga propositionen tre år tidigare som kristdemokraternas motion framhåller man även individens intresse av ett starkt skydd. Anställningsskyddsreglerna måste utformas efter en avvägning mellan företagets behov av att kunna anpassa sin verksamhet efter konjunkturförändringar och arbetstagarnas rättmättiga behov av att känna trygghet i anställningen.

7.2.3 Moderaterna

Om kristdemokraterna och folkpartiet, med vissa inbördes skillnader, ganska nära ansluter till 1993 års proposition så vill moderaterna av årgång 1996 gå betydligt längre. Inställningen till den socialdemokratiska propositionen med det stolta namnet *En arbetsrätt för ökad tillväxt* är från moderat håll avvisande: "det bidde bara en tumme."⁷⁰ Av förslagen kan man acceptera lokala kollektivavtal, överenskommen visstidsanställning och att uppsägningstiden ska baseras på anställningstidens längd. Företrädesrätten vill man helt slopa och gränsen för vikariat riskerar att hämma flexibiliteten.

Dagens samhällsutveckling, med större rörlighet på arbetsmarknaden, individualisering och internationalisering, präglas enligt moderaterna av "starka liberala drag."⁷¹ I ljuset av denna utveckling framstår arbetsrätten "som skyddsregler för ett gammalt samhälle och detta samhälles organiserade företrädare. Det nya, det oöverblickbart skapande, det unga riskerar att stängas ute."⁷² Därför blir de små förändringar regeringen nu föreslår bara ett meningslöst försök att rädda en redan förlorad farkost: "När själva basen är otidsenlig kan inte reformarbetet begränsas till att förändra utanverket."⁷³

För att komma till rätta med dessa problem vill moderaterna omedelbart återinföra de förändringar av arbetsrätten som genomfördes under den borgerliga regeringen. Detta ska dock bara vara en provisorisk åtgärd. Med början den 1 januari 1997 ska lagen om anställningsskydd sättas ur kraft för nyanställningar under en tvåårsperiod. Under denna tid ska arbetsrätten ingående utredas. Utgångspunkten ska vara att de arbetsrättsliga reglerna ska

---

⁶⁹ Mot. 1996/97:A1, s. 4

⁷⁰ RD 1996/97:44, s. 138 (Anderberg). För nedanstående genomgång se Mot. 1996/97:A2

⁷¹ Mot. 1996/97:A2, s. 9

⁷² Ibid., s. 12

⁷³ Ibid., s. 14

ersättas med ett fåtal stadganden som alltid ska iakttas i anställningsförhållanden. [...] En lång rad lagar och förordningar kommer med en sådan ordning att sakna en meningsfull funktion. Det kommer, utöver den ökade flexibiliteten, också att leda till att arbetsrätten blir mer överblickbar. Redan detta faktum kommer att öka många företagens säkerhet och därmed benägenhet att anställa.⁷⁴

Dessa ganska obestämda riktlinjer konkretiseras sedan något. Moderaterna vill bland annat helt slopa turordningsreglerna men dock ha kvar saklig grund-begreppet, avskaffa arbetsdomstolen och kraftigt inskränka konflikträtten. Dessa förändringsförslag gäller givetvis inte bara LAS utan rör hela arbetsrätten.

Slutmålet för denna nödvändiga

reformverksamhet bör vara en arbetsmarknad som ger medarbetare och företag ett vidsträckt eget ansvar för sina gemensamma angelägenheter och där arbetsmarknadens parter först och främst blir till stödjande organisationer för enskildas personliga strävanden. En sådan utveckling gör Sverige rikare. Förändringen skall alltså inte ses som något påtvingat och oönskat utan snarare som ett sätt att frigöra mänsklig förmåga och utvecklingspotential.⁷⁵

7.2.4 Vänsterpartiet

Vänsterpartiet går i motioner och riksdagsdebatt till häftigt angrepp mot socialdemokraternas proposition. Man anklagar regeringen för att ha svält "den mytbildning som SAF och Moderata samlingspartiet ägnat sig åt under senare år. Dessa argument har socialdemokraterna, ett arbetarrörelseparti, anammat och nu skriver man in dem i sin proposition om arbetsrätten."⁷⁶ Vänsterpartiet drar slutsatsen att det "här kan bara tolkas - och det tolkas också av stora delar av fackföreningsrörelsen - som en ideologisk nyorientering med starka borgerliga förtecken."⁷⁷

I två motioner görs regeringsförslagen ner, ett efter ett.⁷⁸ Införandet av lokala kollektivavtal kommer att leda till att anställningsskyddet inte blir lika för alla. När det gäller den förkortade företrädesrätten citerar man LOs remissyttrande där slutsatsen dras, att förslaget syftar till att förenkla för

---

⁷⁴ Ibid., s. 18

⁷⁵ Ibid., s. 15

⁷⁶ RD 1996/97:44, s. 144 (Burman)

⁷⁷ Ibid., s. 147. Här, och på flera andra ställen, hänvisar vänsterpartiet till fackföreningsrörelsen, och då speciellt LO. Man kan inte undgå misstanken att det är fråga om en medveten flirt.

⁷⁸ Se här Mot. 1996/97:A3 och Mot. 1996/97:A716

arbetsgivaren att kringgå saklig grund-bestämmelsen. Allra sämst tycker partiet om den överenskomna visstidsanställningen:

Utöver en otrygg anställningsform innebär tidsbegränsade anställningar också att det blir svårt att få barnomsorg, bostad, ja, t.o.m. ett telefonabonnemang. [...] Man har ingen möjlighet att planera sin ekonomi eller sin fritid. Man vet ju inte dag till dag vilken inkomst man har."⁷⁹

Även om man inom vänsterpartiet alltså kraftigt opponerar sig mot propositionen anser man dock ändå att den "innehåller [...] vissa embryon som är ganska bra."⁸⁰ Det man här syftar på är givetvis företrädesrätten för deltidsanställda och den bortre gränsen för vikariat. För att den senare regeln ska få någon riktig verkan krävs emellertid att gränsen sätts till 18 månader istället för tre år.

Även vänsterpartiet anser att arbetsrätten måste spegla dagens, och inte 70-talets förhållanden. Men istället för att, som man tror att övriga partier strävar efter, urholka skyddet menar vänsterpartiet "att det behövs en ny parlamentarisk utredning för att förstärka och modernisera arbetsrätten så att den fångar löntagarnas legitima behov av trygghet i anställningen, demokrati i arbetslivet, yttrandefrihet och kompetensutveckling."⁸¹ Man månar här särskilt om det sistnämnda:

Aktiva satsningar på kompetensutveckling har en strategisk roll för att öka tryggheten i ett föränderligt arbetsliv. För individen är kompetensutveckling en förutsättning både för att få behålla och utvecklas i sitt arbete men också för att kunna få ett nytt arbete om arbetsbrist uppstår. Samtidigt är kompetensutveckling en förutsättning för ett konkurrenskraftigt näringsliv och en väl fungerande offentlig sektor.⁸²

7.2.5 Miljöpartiet

Avslutningsvis ska jag kort redogöra för miljöpartiets inställning i frågan.⁸³ Regeringsförslagen accepteras överlag av partiet med undantag för den förkortade företrädesrätten då en sådan ändring skulle innebära en direkt "försvagning av anställningsskyddet."⁸⁴ När man kommer till

---

⁷⁹ Mot. 1996/97:A716, s. 12

⁸⁰ RD 1996/97:44, s. 146 (Burman)

⁸¹ Mot. 1996/97:A3, s. 24

⁸² Mot. 1996/97:A716, s. 11

⁸³ Se här Mot. 1996/97:A5

⁸⁴ Ibid., s. 40

turordningsreglerna är tongångarna annorlunda. För att underlätta för småföretag vill miljöpartiet införa en regel om att arbetsgivare med högst tio anställda ska få undanta två arbetstagare från turordningen.

Det övergripande omdömet om regeringens förslag är att dessa "inte kan anses som en systematiskt övervägd rättspolitisk linje, utan måste snarare ses som en rad åtgärder av tillfällig karaktär av vilka några förefaller motiverade."⁸⁵ Några egna visioner om hur en framtida arbetsrätt ska vara utformad bistår man dock inte med.

7.3 Ståndpunkter och argument - de fackliga organisationerna

7.3.1 LO

LOs inställning till socialdemokraternas reformförslag är minst sagt ljum.⁸⁶ Då arbetslösheten slagit mycket hårt mot organisationens medlemmar borde en modernisering av anställningsskyddet, enligt LOs uppfattning,

slå vakt om och förstärka den sociala skyddslagstiftning som arbetsrätten utgör. LO menar att flera av de förslag som läggs fram medför allvarliga försämringar av anställningsskyddet. De regler som har till syfte att stärka arbetstagarnas ställning saknar till stora delar reellt innehåll.⁸⁷

Det enda förslag man till fullo stöder är att uppsägningstiden ska baseras på anställningstidens längd. Den nya regeln kommer att underlätta för äldre att få anställning eftersom arbetsgivaren under de två första anställningsåren endast kommer att behöva räkna med en månads uppsägningstid, oavsett arbetstagarens ålder. Förändringen borde därmed, enligt LO, leda till att möjligheten till tidsbegränsade anställningar kan minskas. Detta är viktigt då tidsbegränsade anställningar har en

karaktär av moment 22. Den som saknar fast anställning kan i många fall inte få barnomsorg och bostad. Och möjligheterna att få fast anställning utan att ha barntillsynen ordnad eller en stadigvarande bostad är mycket begränsade.⁸⁸

---

⁸⁵ Ibid., s. 38

⁸⁶ Materialet består här av remissvar från LO, TCO, SACO och SAF över regeringens förslag till lagrådsremiss om ändringar i lagen om anställningsskydd. Dessa finns att tillgå på arbetsmarknadsdepartementet - dnr A96/5494/RS.

⁸⁷ LOs remissvar, s. 1

⁸⁸ Ibid., s. 9

Att tidsbegränsade anställningar dessutom är en anställningsform som domineras av kvinnor gör inte problemet mindre enligt LO. Mot bakgrund av detta avvisar man den överenskomna visstidsanställningen.

Även regeln om en bortre gräns för vikariat avstyrks. Tanken är i och för sig god men reformen måste gå betydligt längre för att ha någon verkan. Den bortre gränsen borde omfatta alla former av tidsbegränsade anställningar och sättas till 18 månader. LO påpekar här att med den nya regelns föreslagna utformning blir det ändå, genom att kombinera olika visstidsanställningar med vikariat, möjligt att ha en person visstidsanställd i åtta år i sträck.

De båda reglerna om företrädesrätt kan inte accepteras av LO. Förkortningen av tiden förkastas med det argument som vänsterpartiet senare använder i sin motion. Att införa företrädesrätt för deltidsanställda är, menar LO, viktigt ur jämställdhetssynpunkt. Regeringens förslag är dock alldeles för tamt. Detta är bara ett sätt "att ordna kön till större anställningsmått. Det kommer däremot inte att påverka den tendens mot en ökad andel deltidsanställningar som finns."⁸⁹

Den bitska kritiken går också ut över möjligheten till lokala kollektivavtal:

De föreslagna reglerna innebär på sikt att det kommer att gälla helt olika regler mellan företagen i samma bransch. För den enskilde arbetstagaren innebär detta att det blir mycket svårt att överblicka och känna till vilka anställningsskyddsregler som gäller på en viss arbetsplats. [...] Det innebär att det blir svårt för den enskilde arbetstagaren att på förhand förutse vad som kommer att ske i olika situationer och att arbetstagarnas möjligheter att tillvarata sin rätt försvåras. Detta innebär i sin tur ett påtagligt hinder för rörligheten på arbetsmarknaden.⁹⁰

7.3.2 TCO

Till skillnad från LO är TCO inte lika konsekvent emot regeringens proposition. Flera av förslagen tillstyrks. Detta gäller den bortre tidsgränsen för vikariat, företrädesrätten för deltidsanställda och den nya grunden för beräkning av uppsägningstiden. De båda jämställdhetssyftande åtgärderna behöver dock enligt TCO förstärkas. Treårsgränsen i vikariatsregeln ska gälla även kombinationer med övriga visstidsanställningar och regeln om företrädesrätt för deltidsanställda bör förstärkas så att incitamenten för

---

⁸⁹ Ibid., s. 7

⁹⁰ Ibid., s. 5

arbetsgivaren att organisera sin verksamhet så att möjligheten till högre sysselsättningsgrad för de anställda ökar.

Med samma argument som LO avvisar TCO den överenskomna visstidsanställningen och den förkortade företrädesrätten. TCO är också emot de lokala kollektivavtalen, dock med en annan motivering än LO. Man menar att detta förslag är onödigt om syftet är att öka möjligheterna att träffa lokala kollektivavtal eftersom frågan om på vilken nivå inom en facklig organisation ett avvikelseavtal ska träffas redan idag är en fråga som regleras av varje fackförbund självt.

Om LO ägnade hela sin kraft till att i sitt remissyttrande kritisera regeringsförslagen så blickar TCO även framåt: "TCOs grundsyn är att arbetsrätten behöver utvecklas och moderniseras. En utvecklad arbetsrätt måste ge trygghet i förändring."⁹¹ Organisationen kan här inte ställa sig bakom regeringens resonemang om sambandet mellan anställningsskyddsreglerna och den höga arbetslösheten. Det är inte minskad utan ökad trygghet som behövs för att arbetstagarna ska få den framtidstro som behövs för att lyfta Sverige ur krisen. Liksom vänsterpartiet lyfter man här fram kompetensutveckling som en lösning. Kompetensutvecklingen är enligt TCO "en strategisk fråga - för det framtida arbetslivet - för företagen/myndigheterna - för tillväxten och de anställda."⁹²

7.3.3 SACO

I jämförelse med LO och TCO avger SACO ett ganska kortfattat remissyttrande där argumenteringen för respektive emot de olika regeringsförslagen är knapphändig.⁹³ Vissa slutsatser går dock att dra ur materialet.

SACO tror inte att möjligheterna att nyanställa i någon avgörande utsträckning försvåras av arbetsrättsreglerna. Trots detta konstaterande är man inom organisationen beredd att medverka till förändringar i arbetsrätten för att öka flexibiliteten på arbetsmarknaden. En utgångspunkt för SACOs syn på arbetsrätten "är att den skall spegla en rimlig avvägning mellan de anställdas behov av skydd mot godtyckliga och diskriminerande beslut och företagens behov av flexibilitet och produktivitetsutveckling."⁹⁴

---

⁹¹ TCOs remissvar, s. 1

⁹² Ibid., s. 7

⁹³ För följande genomgång se SACOs remissvar

⁹⁴ Ibid., s. 1

Mot denna bakgrund ställer sig SACO positiv till propositionen. Det enda förslag man inte kan godta är att tiden för företrädesrätt förkortas till nio månader.

Det viktigaste med propositionen är dock "att konkreta förslag nu läggs så att debatten om arbetsrätten kan föras åt sidan och andra frågor som är betydligt viktigare att lösa för att komma tillrätta med den höga arbetslösheten och våra ekonomiska problem kan sättas i fokus."⁹⁵

7.3.4 SAF

Arbetsgivareföreningen konstaterar i sitt remissyttrande att sedan 70-talet

har företagens verksamhet, liksom arbetsmarknaden, genomgått mycket stora förändringar. Därför behövs en grundläggande förändring av hela det arbetsrättsliga regelsystemet. [...] Inriktningen måste vara att underlätta företagens verksamhet och att ta bort existerande hinder mot tillväxt och nyanställningar. Reglerna måste vara få och enkla.⁹⁶

Ur detta perspektiv är de av regeringen föreslagna förändringarna, enligt SAF, givetvis helt otillräckliga: "De förändrar i praktiken inte nämnvärt företagandets villkor. Vissa av de föreslagna ändringarna innebär rent av ytterligare hinder för företagens möjlighet att bedriva en effektiv verksamhet."⁹⁷ Den bortre gränsen för vikariat och företrädesrätten för deltidsanställda är direkt förkastliga och kommer att leda till en minskning av "flexibiliteten när det gäller rekrytering, personalsammansättning och arbetsorganisation. [...] De negativa effekterna drabbar särskilt de små företagen."⁹⁸

Förslagen om lokala kollektivavtal, överenskommen visstidsanställning, annan beräkningsgrund för uppsägningstiden och förkortningen av företrädesrätten går visserligen åt rätt håll men inte tillräckligt långt. Så borde exempelvis företrädesrätten helt slopas, begränsningen till högst fem arbetare i överenskommen visstidsanställning tas bort samtidigt som den tillåtna tiden för denna anställningsform höjs till 18 respektive 24 månader och, i konsekvens med kopplingen av uppsägningstiden till anställningstiden, regeln om tillgodoräknande av extra anställningstid efter 45 års ålder utgå.

---

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ För följande genomgång se SAFs remissvar. För citat se s. 1.

⁹⁷ Ibid., s. 1

⁹⁸ Ibid., s. 5

Förslaget att lokala kollektivavtal endast ska få ingå på arbetsplatser som omfattas av ett centralt kollektivavtal kommer att drabba främst mindre företag som inte får denna möjlighet till nödvändiga anpassningar av olika lagregler. Dessutom tror SAF att begränsningen är ett illa dolt försök från lagstiftarens sida att tvinga fram centrala löneavtal i utbyte mot lokala anpassningar inom arbetsrätten och kan därför inte ställa sig bakom förslaget i dess nuvarande utformning.

7.4 Analys av 1996 års reform

Återigen ska de olika undersökta aktörerna placeras in utefter en tänkt skala där förhållandet till de bägge frihetsbegreppen utgör analysredskapet. Låt oss börja med den positiva synen på frihet. 1996 försvaras denna främst av vänsterpartiet, LO och TCO. Liksom övriga partier och organisationer utgår dessa ifrån att dagens samhälle, som på många sätt är så olikt 70-talets, kräver ett moderniserat anställningsskydd. Förnyelsen motiveras dock utifrån samma grundsyn som LO, TCO och i viss mån även vänsterpartiet förfäktade i samband med införandet av LAS. Ny teknik och arbetsorganisation, internationalisering och rekordhög arbetslöshet har ökat behovet av ett stärkt anställningsskydd. För att få de ekonomiska hjulen att börja rulla igen krävs större trygghet och möjlighet till kompetensutveckling så att arbetstagarna kan planera sin framtid. Ännu en gång möter vi här en argumentering som står mycket nära idealtypen för det socialistiska frihetsbegreppet. Genom jämlikhets- och trygghetssträvande åtgärder uppnår arbetstagarna en större frihet som i slutändan leder till en mer flexibel arbetsmarknad och därmed en välmående samhällsekonomi.

Den motsatta ståndpunkten intar SAF och moderaterna. Här är det istället det liberala frihetsbegreppet som lyser igenom i ståndpunkter och argument. Dagens arbetsmarknad kräver ett kraftigt reviderat anställningsskydd. Reglerna ska vara få och enkla och inte hindra den stora, men hittills outnyttjade potential av mänsklig kreativitet som kan komma att blomstra bara man rensar i det trask av regleringar som nu kväver alla försök till frigörelse. Endast med en sådan långtgående reformering kommer företagarna att våga sig på nysatsningar så att fler jobb skapas och därmed också äkta trygghet i anställningen uppnås.

Både folkpartiet och särskilt kristdemokraterna ansluter sig med sina förslag och motiven till dessa också till den liberala sfären. Det finns dock skillnader mellan moderaterna och de forna regeringskamraterna. Medan folkpartiet och kristdemokraterna mer eller mindre ser 1993 års borgerliga

reform som ett slutmål för anställningsskyddets reformering vill moderaterna, som ovan beskrivits, gå betydligt längre. Återinförandet av 1993 års regler ska bara vara en mellanlandning på väg mot den stora reformen.

Socialdemokraterna utgår i sin proposition från att anställningsskyddet måste spegla en rimlig avvägning mellan företagens intresse av flexibilitet och arbetstagarnas behov av trygghet. Detta utlåtande har under årens lopp använts av de flesta partier och organisationer.⁹⁹ Det intressanta är här att så fort talet om avvägning har kommit upp så har utgångspunkten varit att vågskålen tidigare vägt över till arbetstagarnas fördel. Så är fallet även denna gång. Att socialdemokraterna överhuvudtaget talar om behovet av en avvägning tyder på att man börjat överge den tidigare, mer renodlade synen på frihet. I den socialistiska begreppsvärlden är ju förhållandet mellan frihet, jämlikhet och effektivitet som sagt harmoniskt. Med ett sådant synsätt behövs ingen avvägning mellan arbetstagarnas och arbetsgivarnas behov utan ett starkt anställningsskydd kommer bägge parter till godo och samhället till gagn.

Med sitt förslag vill socialdemokraterna underlätta för företagen så att större flexibilitet på arbetsmarknaden kan uppnås och fler jobb skapas. Redan namnet på propositionen - "En arbetsrätt för ökad tillväxt" - tyder på att man nu tagit till sig det samband mellan anställningsskyddets utformning och arbetslöshetens storlek man tidigare så hårdnackat förnekat. Att partiet här har tagit ett steg mot den liberala domänen är tydligt. Samtidigt vill man dock stärka anställningsskyddet för vissa grupper. Dessa jämställdhetssträvande åtgärder motiveras utifrån en mer traditionell socialdemokratisk syn.

Överhuvudtaget präglas socialdemokraternas reform av en viss tvehägsenhet. Man kan inte undgå misstanken att beslutet att tillsätta Arbetsmarknadskommissionen 1995 var ett försök att överlåta ansvaret för en i och för sig nödvändig, men för partiet obekväm reform på arbetsmarknadens parter. Med de skilda utgångspunkter LO och socialdemokraterna idag har i synen på anställningsskyddet är det lätt att förstå denna tvekan att öppet deklarerat det som måste ses som en ideologisk nyorientering. Stridigheterna inom arbetarrörelsen kring reformförslaget hösten 1996 hade socialdemokraterna helst velat slippa.

SACOs intresse i frågan verkar vara betydligt svalare än de två övriga arbetstagarorganisationernas. Liksom socialdemokraterna påpekar man behovet av en avvägning mellan arbetstagarnas och arbetsgivarnas intressen. Organisationen godtar också de flesta av regeringens förslag. Tillsammans

---

⁹⁹ Se exempelvis SAF (1973), SACO (1996) och folkpartiet (1996).

med socialdemokraterna placerar de sig i en mellanposition med ett ben i vardera läger - det socialistiska och det liberala.

Så återstår då bara miljöpartiet.¹⁰⁰ Partiet inställning till anställningsskyddet är något svårfångad eftersom materialet är så pass knappt. Av detta framgår dock att miljöpartiet både månar om lagens trygghetsaspekt samtidigt som man vill införa lättnader för småföretagen i form av liberalare turordningsregler. Slutsatsen blir att partiet, tillsammans med socialdemokraterna och SACO intar en mellanposition.

---

¹⁰⁰ Centern lämnas därhän av skäl som nämnts ovan. Av det knapphändiga material som finns att tillgå kan man dock sluta sig till att de (givetvis) ligger nära socialdemokraternas synsätt.

8 SAMMANFATTNING

Vad kan man då dra för slutsatser av den här genomgången? Vänsterpartiet lyckas i en av sina motioner inför 1996 års reformering av anställningsskyddet sammanfatta resultatet i denna undersökning:

Våra nuvarande arbetsrättsliga lagar växte fram under 1970-talet. De växte fram i ett samhälle [...] där det fanns en bred insikt om att arbetstagarna faktiskt hade ett behov av ett visst skydd i anställningen och att inflytande och trygghet i anställningen också var en förutsättning för att kunna bygga upp ett konkurrenskraftigt näringsliv och en väl fungerande offentlig sektor. I dag dominerar andra värderingar i samhällsdebatten.¹⁰¹

Det jag velat visa med uppsatsen är hur ett ideologiskt skifte skett bland landets ledande politiska aktörer, sedan LAS infördes i mitten av 70-talet. Både 1973 och 1996 motiverades reformerna med de följder för arbetsmarknaden som olika omvärldsförändringar fört med sig. Vid införandet av LAS var det de stora strukturförändringarna i svenskt näringsliv som medförde att vissa grupper av utsatta arbetstagare, särskilt de äldre, allt mer marginaliserades på arbetsmarknaden. För att stävja denna utveckling infördes lagstadgat anställningsskydd under förhållandevis stor politisk enighet. Den skarpaste kritiken kom från SAF som ansåg att förslaget, i avvägningen mellan arbetsgivarnas och arbetstagarnas intressen, tog alldeles för stor hänsyn till de senares behov. Riksdagspartierna och de tre stora arbetstagarorganisationerna kunde dock, med undantag för moderaterna och VPK, ställa sig bakom de principiella riktlinjerna för reformarbetet som det socialdemokratiska regeringspartiet dragit upp.

1973 var det politiska spektrat alltså ganska ihoptryckt. Undantagen var SAF och i viss mån moderaterna som skiljde ut sig från de övriga i det att deras förslag bottnade i ett ganska renodlat liberalt synsätt och VPK som delvis föll utanför analysen då de levde i en annan begreppsvärld.

När socialdemokraterna 1996 ska genomföra en förändring av LAS är läget ett annat. Anställningsskyddet måste nu anpassas till de rådande omständigheterna - hög arbetslöshet, internationalisering, en förändrad arbetsmarknad och ny teknik. Förslagen till reformering av anställningsskyddet och de bakomliggande värderingarna är nu betydligt annorlunda än de tongångar som mötte på 70-talet. Riksdagspartierna har på

---

¹⁰¹ Mot. 1996/97:A716, s. 8

bred front, men olika långt, rört sig mot det liberala frihetsbegreppet. Det är nu endast vänsterpartiet som förfäktar den socialistiska synen på frihet.

De fackliga organisationerna har däremot kännetecknats av fastare positioner. LO, TCO och SAF har under de gångna decennierna inte nämnvärt närmat sig varandra utan kvarstår vid sina respektive ståndpunkter. SACO verkar dock ha genomgått en förskjutning mot den liberala sfären.

Det kvarstår en fråga kring den socialdemokratiska nyorienteringen. Hur ska man förklara den milsvidda skillnaden mellan tongångarna i socialdemokraternas motion i anledning av den borgerliga regeringens reform av LAS 1993 och deras egen proposition 1996. Jag har redan varit inne på en tänkbar orsak, nämligen att propositionen var resultatet av en uppgörelse med centern. Skulle detta vara hela förklaringen till den nya syn som förfäktas av socialdemokraterna 1996 så blir det svårt att argumentera för att partiet genomgått ett ideologiskt skifte sedan LAS infördes på 70-talet. Som jag nämnt ovan tror jag dock inte att socialdemokraterna med berätt mod skulle reta upp LO med ett förslag man inte ens själva stod bakom.

Förklaringen står snarare att finna i förutsättningarna vid 1993 års reformering av anställningsskyddet. Socialdemokraterna befann sig då i opposition när den borgerliga regeringen under hösten 1993 och våren 1994 genomförde stora förändringar i både anställningsskyddet och arbetslöshetsförsäkringen.¹⁰² Åtgärderna ledde till kraftiga protester från fackföreningsrörelsen och socialdemokraterna var inte sena att göra de båda reformerna till valfrågor, när man lovade att riva upp de borgerliga besluten. Väl i regeringsställning höll socialdemokraterna sitt löfte och både anställningsskyddet och arbetslöshetsförsäkringen återställdes under hösten 1994. Samtidigt var partiet på det klara med att såväl försäkringen som anställningsskyddet behövde reformeras. När Arbetsrättskommissionen strandat våren 1996 fanns det ingen återvändo för socialdemokraterna utan de var tvungna att bita i det sura äpplet och, mot LOs vilja, lagstiftningsvägen driva igenom en liberalisering av anställningsskyddet.

Så kan vi då dra slutsatsen att det mellan 70-talets stora arbetsrättsreformer och 90-talets av- eller omregleringar av anställningsskyddet har skett ett ideologiskt skifte i svensk politik. Om man vid införandet av LAS månade om arbetstagarens trygghet som ett sätt att höja hela samhällets effektivitet är vår tids hjälte istället entreprenören, som med framåtanda och kreativitet ska lyfta Sverige ur krisen.

---

¹⁰² För en beskrivning av spelet kring 1994 års reformering av arbetslöshetsförsäkringen se Oskarsson, Sven, *Påverka och påverkas. 1994 års reformering av arbetslöshetsförsäkringen*, PISA-projektets rapporter, nr. 14 (Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala, 1997)

9 REFERENSER

Otryckt material

Remissvar från LO, TCO, SACO och SAF över regeringens förslag till lagrådsremiss om ändringar i lagen om anställningsskydd. Dessa finns att tillgå på arbetsmarknadsdepartementet - dnr A96/5494/RS.

Offentligt tryck

AU 1993/94:04

AU 1996/97:04

InU 1973:36

Mot. 1973:2024

Mot. 1973:2027

Mot. 1973:2029

Mot. 1973:2030

Mot. 1993/94:A8

Mot. 1996/97:A1

Mot. 1996/97:A2

Mot. 1996/97:A3

Mot. 1996/97:A4

Mot. 1996/97:A5

Mot. 1996/97:A716

Prop. 1973:129

Prop. 1993/94:67

Prop. 1996/97:16

RD 1973:152

RD 1993/94:45

RD 1996/97:44

SOU 1973:7 *Trygghet i anställningen*

SOU 1990:44 *Maktutredningens huvudrapport*

Bearbetningar

Adlercreutz, Axel, *Svensk Arbetsrätt* (1968), 8. uppl. (Sthlm, 1991)

Berlin, Isaiah, *Fyra essäer om frihet*, (Sthlm, 1984)

Flodgren, Boel och Hydén, Håkan, *Arbetsrättens grunder* (1982), 3. uppl. (Malmö, 1994)

Geijer, Lennart, "Den äldre arbetsrättens utveckling", i *Arbetsrättens utveckling*, ed. Anders Broström (Sthlm, 1983)

Hellberg, Inga och Vrethem, Mats, *Lagen om anställningsskydd*, LAS-projektets rapporter, nr. 1, (Sociologiska institutionen i Göteborg, 1978)

Hellberg, Inga och Vrethem, Mats, *Lagen om anställningsskydd. Tillkomst och tillämpning.*, (Göteborg, 1982)

Iseskog, Tommy, *Introduktion till arbetsrätten* (1994), 4. uppl. (Sthlm, 1996)

Lewin, Leif, *Planhushållningsdebatten* (1967), 3. uppl. (Sthlm, 1970)

MacCallum, George, "Negativ och positiv frihet" i *Idéer om frihet*, MacCallum, George, m.fl., (Sthlm, 1990)

Oskarsson, Sven, *Påverka och påverkas. 1994 års reformering av arbetslöshetsförsäkringen*, PISA-projektets rapporter, nr. 14 (Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala, 1997)

Schiller, Bernt, "Tiden fram till 1970", i *Arbetsrättens utveckling*, ed. Anders Broström (Sthlm, 1983)

Svensson, Torsten, "Avregleringens politik", stencil, (Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala, 1997)

Åmark, Klas, "Sammanhållning och intressepolitik", i *Socialdemokratins samhälle 1889-1989*, ed. Klas Åmark (Sthlm, 1989)

PISA-projektets rapporter

---

1. Ekman, Marie 1995. *Arbetslivsfonden - en modern förvaltningsform. En jämförelse mellan Stockholm och Uppsala län. (ALF)*
2. Vaverka, Joakim 1995. *Särintressenas inflytande över den lagstiftande processen. En jämförande studie av lobbying i den amerikanska kongressen och ett svenskt riksdagsutskott. (KFB)*
3. Lautmann, Johan 1996. *Arbetslivsfonden: En kaderförvaltning? En studie av organisations- och förvaltningsstyrningen av Arbetslivsfonden. (ALF)*
4. Nyqvist, Charlotta 1996. *Organisationernas inflytande efter avkorporatiseringen.*
5. Hansson, Rikard 1996. *Inlandsbanan. Från försvar till turism på 100 år. (KFB)*
6. Tidestav, Kristina 1996. *Har tjänstemännen för stor makt i målstyrda myndigheter? En studie av brukarnas upplevelser och åsikter om Arbetslivsfonden. (ALF)*
7. Berg, Per-Åke 1996. *Arbetslivsfonden. Resultatet av ett politiskt spel. (ALF)*
8. Bosarfve, Sven 1996. *Byråkratins växt. Fallet Arbetslivsfonden. (ALF)*
9. Johansson, Ursula 1996. *Kön och makt i statsförvaltningen. En jämförelse mellan Arbetslivsfonden i fyra län. (ALF)*
10. Duit, Andreas 1996. *Makten och profeterna. Om partier och opinionsundersökningar.*
11. Wockelberg, Helena 1996. *Verksledningsdebatten. En analys av partiers och intresseorganisationers förvaltningspolitiska idéer.*
12. Vaverka, Joakim 1996. *Demokrati i förändring. En studie av lobbying mot kommunikations-, arbetsmarknads- och jordbrukssektorerna i Sverige. (KFB)*
13. Marcusson, Katja 1996. *Att uppvakta statsråd. (KFB)*
14. Oskarsson, Sven 1997. *Påverka och påverkas. 1994 års reformering av arbetslöshetsförsäkringen.*
15. Book, Cecilia 1997. *Kuppmakare och ideologiskt skifte? Om processen när socialdemokraterna upphävde valutaregleringen.*
16. Tidestav, Kristina 1997. *Förvaltningsstyrelser - En arena för makt- och intressekamp? En studie av vägverkets förvaltningsstyrelse. (KFB)*
17. Öberg, PerOla 1997. *Medborgarnas inflytande och särintressenas makt. Korporatism och lobbying i statsförvaltningen. Rapport till förvaltningspolitiska kommissionen.*

PISA-projektets rapporter

---

18. Bergström, Jonas 1997. *Korporatismens död. Svenska Arbetsgivareföreningens avhopp från ämbetsverkens styrelser.*
19. Berg, Hans 1997. *Massmedia - folkföreträdare på frammarsch?*
20. Arnberg, Erik 1997. *Avkorporatiseringen, arbetsmarknadsmyndigheterna och arbetsgivarna. En studie av avkorporatiseringens effekter på Malmöhus länsarbetsnämnd 1993-95.*
21. Fogelberg, Petra 1997. *Trafikinformation som informationstrafik. (KFB)*
22. Berg, Per-Åke 1997. *Arbetslivsfondens organisation. Noggrant övervägande eller slump? (ALF)*
23. Hylander, Johannes 1997. *Påverkansförsök mot förvaltningen. En studie av Vägverkets arbetsplaner. (KFB)*
24. Karlsson, Karin 1997. *Olaglig kamp för djurens befrielse. Hur veganer försvarar användandet av olagliga metoder.*
25. Bjerstedt, Staffan 1997. *Särintressen i statliga verksstyrelser.*
26. Oskarsson, Sven 1997. *Frihet, Jämlikhet, Effektivitet. Debatten om lagen om anställningsskydd.*
27. Persson, Thomas 1997. *När socialdemokratin avvecklade det statliga bankägandet. En maktstudie om regeringens agerande vid beslutet att sälja Nordbanken.*
28. Olofsdotter, Sofia 1998. *Välfärdssystem i förändring. En studie av den svenska socialdemokratins syn på pensionsfrågan 1959 & 1994.*
29. Ullén, Lars 1998. *Civil olydnad. En kartläggning av civila olydnadsaktioner i Sverige 1990-1996.*
30. Danielsson, Marianne 1998. *Avregleringspolitiken – exemplet taxi. (KFB)*
31. Hååg, Karin 1998. *Dennisöverenskommelsen i pressen – en studie om opinionsbildning genom media och hur media medierar. (KFB)*
32. Sandström, Åsa 1998. *Direkta aktioner. En studie av direkta aktioner i vägbyggnadskonflikter, 1987-1997. (KFB)*
33. Berg, Per-Åke 1998. *Arbetslivsfonden avvecklas. Debatten om när Arbetslivsfonden avvecklades och besluten om att dra in 5 miljarder kronor från fonden. (ALF)*

PISA-projektets rapporter

---

34. Lundgaard, Mads 1998. *Påverkan av politiska beslut. Intresseorganisationer som lobbyister. En jämförande studie av LO, LRF och SAF.*
35. Ekstam, Mattias 1998. *Den intresserade staten. Regeringens kontakter med remissinstanserna i kultur- och mediafrågor, före och efter kulturdepartementets inrättande.*
36. Fornstedt, Anna 1998. *Tar lobbyisterna över? En studie av lobbying riktad mot Trafikutskottet i Sveriges Riksdag. (KFB)*
37. Morén, Kristoffer 1998. *Från Keynes till normpolitik. Om socialdemokratin, LO och den ekonomiska politikens förändring 1990.*
38. Wahlgren, Anna 1998. *DN Debatt och Brännpunkt. En studie i vad debattforumen i Dagens Nyheter respektive Svenska Dagbladet betyder för samhällsdebatten.*
39. Holm, Stefan 1998. *Avkorporatisering? En empirisk undersökning rörande särintressen i statliga kommittéer.*
40. Lundin, Henrik 1998. *Demokrati i förändring. En ny form av intresserepresentation växer fram.*
41. Björnemo, Anna 1998. *Myndigheter och massmedia. En fallstudie av Arbetsmarknadsstyrelsen.*
42. Andersson, Hanna, *EUs strukturfonder och svensk korporatism. En studie av de regionala kommittéerna för Mål 3.*
43. Åkerblom, Elisabet 1998. *SACO som särintresse och allmänintresse. Organisationens påverkan på arbetsmarknadspolitikområdet.*
44. Egervärn, Jonas 1998, *Lobbyingen kring försvarsfrågan 1996.*

